چەپگرایی ژێل دێڕز لە نێوان مایکرۆکۆمنیزم و فەلسەفەی جیهانی سێیەمدا.. وەرگێڕانی عەبدوڵا: یاسین لەتیف

نووسینی: د . زهير الخويلدي..

پێشکی

"چەپ" لە هوانگەی جێل دەلەزەوە بە پلەی یەکەم ئاماژە نیە بە پارتەکی سیاسی یان ئایدەلۆژیایەکی دیاریکراو، بەڵکو مەبەستەکە بە هەوەستەک کە لەسەر بنەمای دروستکردن و دووپاتکردنەوەی جیاوازی و بەرەنگاربوونەوەی نەرم و پێکهاتەکانی دەسەڵات دامەزراوە . هاوکات پێویستە بە کارلێکی کارگەری چالاکانە لەگەڵ جیهاندا لە ڕێگەی پرسەی خوێندنەوە و لێکدانەوەی "ئادیکاتانە". کە ئاڵنگاری گەورەی باڵادەست و خوێقاندنی توانا نوێکان دەکات ، نەک گونجان لە گەڵ گوتراوەکانو سیستەمی دیاریکراوی پێشوەخت، ڕەتکردنەوەی پەلە پێشوەختەدیاریکراوەکان:

چەمکی "چەپ" لای دۆلەز گوزارشت نیە لەخۆگونجاندن لەگەڵ سپێکتریمی (الطيف) سیاسی تەقلیدی ، بەڵکو ڕەخنە گرتنە لە مەیلی پەیوەنکردن و پێناسەکردنی شتەکان . بە ئاماژەدان بەوەی کە ئەم پەیوەنکردنە زەرجار خزمەت بە بەهەزکردنی پێکهاتەکانی دەسەڵاتی ئێستا دەکات.

ڕەهەندەکانو شیکردنەوەی دەندەیی،

ئامانجی بریتیە لە ماماڵەکردن لەگەڵ دەق و بیرکەکان بە شێوەیەکی

"دانەدان" و هەوشاندنەوەیان و دوبارە کەکردنەوەیان و دروستکردنی مانا و پەیوەندی نوێ کە هەنگاو نووسەرە هەستەکان مەبەستیان نەبووبێت.

بۆ سیاسیکردن وەک نەرم .

هەڵەز پشنیاری ئەو دەکات کە پراکتیکی سیاسیکردنی چەپ- کە بەردەوام گومان و ئاڵنگاریی نەرمە دامەزراوەکان دەکات، دەتوانێت ببێتە پشووێک بۆ ماماڵەکردن لەگەڵ ناکۆکییە فەلسەفییەکان و دروستکردنی ئۆگەری نوێ.

ڵە دەروەی مەدەرنێتە .

هەمیتەدی دەڵەز تۆگەیشتنی مەدەرنێتی چەپ تەدەپەڕێنێت ، کە زەرجار پشت بە بیرۆکەی جۆگیر و پشکەوتنی هەڵی دەبەستێت. دیدەکی زەر نەرمتر و دینامیکیتر بە واقیع بونیاد دەنێت . هاوکات گەڕانکاری و جیاوازی بەردەوام لە جەوهەریدا ئامادەن. بەو مانایەی ئاراستەی چەپگەرایی لای دەڵەز بە واتای بەشداری چالاکانە لە دروستکردنی جیهانێکی کراوەتر و دینامیکیتر و هەمەچەشنتر. جیهانێک کە بەردەوام لە پەرەسەندنداید و بەرەنگاری هەزکانی یەکسانی و کۆنترڵە دەبێتەوە.

هەقی دیالێک .. "چەپ" واتای چییە؟

هەوک لە وتارەکەی پشوودا ئاماژەم پێدا، "ئەبیسەدەر" هەرگیز وەرنەگەڕاوەتە سەر زمانی ئینگلیزی (لانی کەم، بەپێی ئاگاداری من).لەرەدا بەشداری بچووک و نامەی من لە کارەکی وەها گەورەدا. ئەمە کۆتایی ئەو "بابەتە"یە (جیلی چەپگەرایی) کە تیایدا ژێل دەڵەز لە دوو بەشدا پێناسەی "چەپبوون" دەکات کە مانای چییە.

بەشی دووەم هەونکردنەوەیەکە بە زاراوەیەکی زەر سادە بە چەمکی "بوون" کە لەگەڵ فەلیکس گواتاری لە پەرتوکی "هەزار هوو تەخت" بەرهەمان هانیوە .

هکڵەر بارنیەر: مانای "چەپ" بوون بە تە چی دەگەیەنێت؟

ژێل دەڵەز: باشە ئێستا پێت دەڵێم کە ناتوانرێت حکومەتێکی چەپ هەبێت. ئەمە بەو مانایە نییە کە جیاوازی لە نێوان حکومەتێکاندا نییە. باشترین شت کە دەتوانین هیوای بە بخوازین حکومەتێک کە پاڵپشتی بەشێک لە داواکارییەکانی چەپەکان بکات، لەکاتێکدا

حکومەتکی چەپ بوونی نییە. چۆن پێناسەی "چەپ" بکەین؟ من ئەمە بە دوو شێوە دەبینم یەکەم: کۆششی تێگەیشتنە. کۆششی تێگەیشتن واتای ئەوەیە "چەپ نییە" ئەمەش لە ناونیشانی پەستەوە دیارە ، چەپ نەبوون واتە لە خەم و شەقامکەم و لە شارکەم و لە وەاتکەموە دەست پێبکەم و دواتر لە وەاتانی ترەوە. ئەمە لە خەمانەوە دەست پێدەکەین و لەبەر ئەوەی ئەمە ئیمتیازمان هەیە و لە وەاتکی دەوڵەمەنددا دەژین، پرسیار دەکەین کە چۆن دەتوانین بە تێپەڕبوونی کات ئەم دەخە بپارێزین. ئەمە هەست بە هەندێک مەترسی دەکەین، ئەم دەخە ناتوانێت بە ماوەیەکی زۆر بەردەوام بێت، ئەمە دەڵێین "بەڵام چینییەکان زۆر دوورن، چۆن دەتوانین ئەوروپا بە تێپەڕبوونی کات بپارێزین؟" چەپ بوون بە پێچەوانەوەیە. ئەوە درک کردنێ وەک دەوترێت ژاپۆنییەکان درکی پێ دەکەن . ئەوان وەک ئەمە هەست ناکەن، بەڵکو پێش هەموو شتێک هەست بە دەوروبەرکەیان دەکەن دەڵێن: جیهان، کیشوەر، ئەوروپا، فەرەنسا و هتد ... ، شەقامی بیزەرتە من. ئەمە دیاردەی درک کردنێ ، بەم شێوەیە یەکەم جار هەست بە ئاسە دەکەین.

کلێر بارنیەر: لە ئاستیدا ژاپۆنییەکان چەپ نین! ؟

ژێل دەلەز: ئەمە هەکارەکە نییە. لەم درککردنەدا ئەوان چەپن بە واتایەکی تر چەپن. یەکەمجار ئاسە دەبینیت دەزانیت زۆر ناخایەنێت مەحاڵە ملیۆنان کەس کە بە برسێتی دەمرن، هەشتا بتوانن خۆاگر بن بە ماوەی سەد ساڵ . بەڵام لە کۆتاییدا بەرگەی ئەو ستەمکاریە هاوڵاتیە ناگرین ئەمە کۆشێکی ئەخلاقی نییە، بەڵکو کۆششی تێگەیشتنە. ئەگەر بە هەموان دەست پێ بکەین ئەوا ئەمە چەپین. ئەمەش بەو مانایە کە دەتوانین ئەم پرسانەش چارەسەر بکرێن ، ئەمە بە هیچ شێوەیەک بەو مانایە نییە کە بڵێین دەبێت ژێژەی لەدایک بوون کەم بکەینەوە و ...هتد. چونکە وتنی وا تەنها ئامرازێکی ترە بە پاراستنی ئیمتیازاتی ئەوروپا مەبەست ئەوە نییە. لە ئاستیدا بیارەکە پەیوەندی بە دەزینەوەی ڕەگخستنە جیهانییەکانەوە هەیە کە ئەم کێشانە چارەسەر بکات. چەپ بوون واتە بزانین کە پرسەکانی جیهانی سەیەم لە ئەمە نزیکترن لە دراوسێکانمان بەڵاستی کۆششی تێگەیشتنە نەک کۆششی ڕەحمکی جوان ئەوە جۆهەری چەپ بوونە بە من.

دووەم: چەپ بوون بە من پرسی گەڕانکاریە هەرگیز گەڕاکاری بە کەمینەبوون نەوەستێت. لە ئاستیدا چەپ هەرگیز زەرینە نییە و بە هەکارەکی زۆر سادەش.چونکە زەرینە وا گریمانە دەکات تەنانەت کاتێک

ئەم دەنگ دەدەین کە زەرترین ژمارەی خەڵک تەنها دەنگ بە شتێک نادەن... زەرینەگریمانەی ستاندارک دەکات .لە جیهانی ڕاژئاوادا ئەو نەرمەی کە هەموو زەرینەیەک گریمانە دەکات بریتییە لە نەر، گەورەساڵ،هەترسەکسوال ئەمانە لە شاردا دەژین . ئەزرا پاوەند و جویس شتگەلێکی لەو چەشنەیان گوت ، بەیارەکە ئایدیاڵە ئەم ئەوپەڕ ستاندارد . بەڵێ سروشتییە کە زەرینە لە کاتی دیاریکراودا ئەم ستاندارد بە دەست بهێنێت . هەر وەنەی پیاوێک، گەورەساڵ، هەتەسەکسوال، لە شاردا دەژین تا ئەو ڕادەیەی کە دەتوانم بڵێم زەرینە کەس نییە ، ئەم کەس نییە، ستاندارددکی بەتاڵە بە سادەیی ژمارەیەکی زەر لە خەڵک هەن، زەرترین ژمارەی خەڵک خەیان درک بەوە دەکەن کە لەم ستاندارد بەتاڵەدان، بەڵام ستاندارددکە لە خودی خەیدا بەتاڵە. کاتێک ژنان ئەژمار دەکرێن و دەچنە نێو زەرایەتیەوە یان کەمایەتیکی دووەمەوە بە پێوەری کەمەکەیان سەبارەت بەم ستاندارد ، بەڵام چیتر ؟

هەموو بوونەکان هەن کە بە بوونی کەمینە دادەنرێت. ئەوەی مەبەستمە ژنەکان ژنگەلێکی سروشتی نیین بەڵکو بوونیان هەیە ، ئەگەر ژنان بونیان هەبێت کەواتە پیاوانیش بوونیان هەیە ، پێشتر باسی بوونمان دەکرد وەک ئاژەڵە منداڵان بوونەکیان هەیە ئەوان بە سروشت منداڵ نین. هەموو ئەم بوونانە بوون بە کەمینە.

کلێر بارنیە: کەواتە تەنها بەشێر بوونی ئینسانیان نییە، ئەم سەختە!

ە ژێل دەلەز: ناتوانن، ئەوە نەرمەکی زەرینەیە. مرۆڤی پەگەیشتوو بوونێک نییە دەکرێت مرۆڤ توانای بوونی هەبێت ، بەم شێوەیە دەبێت بەشداری پرسەکانی بوون بە کەمینە بکەن ، چەپ کەی پرسەکانی بوون بە کەمینەیە . بەڵێ دەتوانم بە شێوەیەکی ئستەیی بڵێم: زەرینە کەس نییە کەمینەش هەموو کەسەکە ئەم واتای چەپ بوونە. بزانین کە کەمینە هەموو کەسەکە و دیاردەی بوونیش لەردا ووددات.

ە " ئەبسیدەر " لە ٢١ی حوزەیرانی ٢٠١١ بەاوکراوەتەوە چاوپێکەوتنەکە لەگەڵ ژێل دەلەز، کەماوەی حەوت کاتژمێر و نیو دەخایەنێت. لە ساڵی ١٩٨٨ لایەن کلێر بارنی خوێندکاری پەشووی و هاوڕێ نزیکەکەیەوە تەواو بووە و لە بەرهەمهێنان و دەرهێنانی پیەر ئەندرە بوتانگ . پەموایە نایابترین پێشکێیە کە مرۆڤ خۆنی پەوە ببینێت بە تێگەیشتن لە فەلسەفەی ژێل دەلەز، چونکە لەم قیدەیەدا

زمانکەی زۆر سادەیە لەوەی لە کتێبکانیدا بەکارهاتووە (لانی کەم لە زۆربەیاندا). ئەم بەگژدانەمایە بە ناوی Abécédaire ـە، کە تیایدا کلێر بارنێت و ژێل دەلەز کەمێک بابەت و کەشە ئاوگۆ دەکەن کە وەک یەک تەوەر پێشنیار کراون بۆ هەر پیتێک لە پیتە ئەبجەدیەکان .

شرۆڤە

دەلەز و مایکرۆ کەمنیزم ..

ئامانجی بابەتەکەم : دەلەز کەمێک سوورە ڕەنگە سەیر بێت فەلسەفەی دەلەز بە ڕەنگی کەمنیزمەوە گرێ بدەین. بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا باسی من لەسەر ئەو ڕاستییەیە کە دەلەز یەکێک بووە لەو فەیلەسوفە ئەوروپیانەی کە فەلسەفەی بیرکەی کەمنیزمی داڕشتووە بۆ لە بەرچاوگرتنی بزووتنەوە شۆڕشگێڕییەکان لە جیهانی سێهەمدا، پێژەکەی دەلەز ناونرا "مایکرۆکەمنیزم" کە هەوێدا لە ڕەگەی ئەزموونی سیاسی شۆڕشگێڕانی غەیرە ئەوروپییەوە فەلسەفەی سیاسی لە چوارچێوەیەکدا دابڕێتەوە. ئەم لێکۆڵینەوەیە بەو مانایە نییە کە من باس لە پەیوەندی ڕاستەوخۆی دەلەز لەگەڵ جیهانی سێیەم بکەم یان باس لە پێشهاتە مێژوویەکانی بکەم. جیهانی سێیەم بە دەلەز و گواتاری تەنیا زاراوەیەکی جوگرافی نییە، بەڵکو زاراوەیەکە کە ئاماژەیە بە ناوچەی سێیەم "کە زمان دەتوانێت لێی دەرباز بێت، ئاژەڵە دڕندەکانەوە و گرداکە بوون تێدا ڕەت دەبینێت.

جیهانی سێیەم لای دەلەز بابەتێکی جیۆپۆلەتیکی نییە بەڵکو "گەردوونێکی ئاژاوەگێڕە " گەمەیەکە لە نێوان "مانا و بێ مانا دا" . کەی دونیای سەرمایەداری لە ڕەگی ئیمپریالیزم و کۆنیالیزمەوە دروست بووە ، بەم مانایە جیهانی سێیەم ملکەچ نییەبەڵکو کار بە هەوشاندنەوە و تێکدانی زمان و یاسای ڕێژاوایی دەکات. ناوچەکانی جیهانی سێیەم دامەزراوە بە "بەکارهێنانی سنووردار یان چە" بە زمانی ئەپزسیۆن . "سیفاتی چەوساوەیی ئەم زمانە وەک سیفاتی ستەمکاریە" ئەم چەمکە لە ئەدەبیاتی سنووردار واتە "بەکارهێنانی سنووردار"ی زمان. بەو مانایە نییە "ئەدەب" بە تایبەتی کەمینە بێت ، وەک دانیال سمیس ئاماژەی پێدەکات کەواتە "سنووردار" ئاماژەیە بە "مەرجی شۆڕشگێڕانەی هەموو ئەدەب". من دەڵێم ئەم چەمکە سنووردارە پەیوەندی بە جیهانی سێیەمەوە هەیە دەبە وەک کلیلێک بۆ تێگەیشتن لە ڕەوتی دەلەز بە کەمنیزم سەیر بکرێت.کەمنیزم وەک دروستکردنی هەلومەرجی شۆڕشگێڕانە هەر لەبەر

ئەم هەڵوێستە مایکرۆکۆمۆنیزم چەندین پراکتیکی کۆمۆنیستی بەدوای خۆیدا دەهێنێت بۆ دروستکردنی هەلومەرجی شۆڕش. کەواتە دۆکترێت وا تەماشای چەمکی دۆگما زو گواتاری بۆ جیهانی سێیەم بکەین کە پێویستە بە مایکرۆ کۆمۆنیزمەوە ، بە خوێندنەوەی من شانبەشان کار دۆکات لە گەڵ چەمکی ئەدەبیاتی بچوکدا کە بۆکارهێنانی زمانێکی تەواو جیاواز دۆگرێتەوە لە بۆرامبەر نیشاندەری باڵادەستی دەوڵەتی سەرمایەداریدا . ئەم چەمکانە لەگەڵ بیرۆکەی سەرۆتایی دەلەزدا یەکدۆگرنەوە کە ‘پراکتیکی بۆرز’ی تواناکانە کە لە ڕۆگەیەوە ڕۆخنە لە کۆکردنەوەی نوێنەرایەتی کانت دۆگرێت.
دۆگما زوای ڕچاو کردووە کانت بەڕادەی پێویست ڕۆخنەگر نەبووە بە ڕادەی پێویستیش ئەزموونگەر نەبووە ، زۆر دوگماتیزم بووە. بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا دەلەز هەندێک ڕۆگەزی بۆنرخ لە دیدگا ڕۆسۆنۆکانی کانتدا بە کات و بیرۆکۆکان وەک کۆشۆ و توانا ناتەباکان دەدەزێتەوە. ئامانجی دەلەز ڕۆتکردنەوەی فەلسەفەی خودی کانت نییە، بەڵکو شۆشکردنە لە فەلسەفەی ڕۆخنەی کانتدا . بەم مانایە چەمکی جیهانی سێیەم لە فەلسەفەی دواتری دەلەزدا بە هاوکاری گواتاری بە پێژەی فەلسەفی ڕۆخنەیی بەردەوامی ئەو دادەنرێت . کە ڕۆخنەیەکی بنەڕۆتی پشکۆش دۆکات لە سەردەمی سەرمایەداری جیهانیدا.

ئەمڕۆ چەپی ڕادیکاڵ لە پاش کشۆ بچووکبوونەوەدایە، لە کاتێکدا پۆپۆلیزمی فاشیستی سەرهەڵدەدات و خێراتر دەبێت. ئەڵبەت ژێر ڕۆشنایی ئەم دیدە ڕۆشبینانەیە بە دۆخی سیاسی ئێستا ڕادیکالیزمی دەلەز و گواتاری لە فەلسەفەدا لە مانگی ئایاری ١٩٦٨ تا ئێستاش کارێگەرکانی پێویستە بە ئەمەوە. جگە لەوەش هەوڵۆکانیان بە بەستنەوەی فەلسەفەی سیاسی بە چەمکی جیهانی سێیەمەوە ئەوەندە بەهێزە پەداویستی داهاتووی سیاسەتی چەپگەرایی دادەڕێژێت . بە هەندێک زاراوەی “جیهانی سێیەم” بەسەرچووە، ئێستاش زاراوەی “باشووری جیهانی” جێگەی گرتووەتەوە. جگە لەوەش بزووتنەوەی سیاسی جیهانی سێیەم بزووتنەوەی بەلایەنکان شکستێکی گەورەیان بە نسیب بووە ، کەتاییان بووە بە کۆبەکێیەکی وەسوەسەو دەڕاوکێی نەوان دەوڵەتە نەتەوەییەکان بە “بردنەوە” لە لۆتکەی سەرمایەداری جیهانیدا. دەبێت چاوخشاندنەوەیەک بە فەلسەفەی دەلەز سەبارەت بە جیهانی سێیەم بە بەزاری سیاسی بۆرژوازی بکەوە. بە پێچەوانەی ڕۆتکۆە، من دەڵێم چەمکی جیهانی سێیەمیان ئامانجی ئەوەیە ئاڵنگاری ئەو نیشاندەرە بکات کە بە “کۆمۆنیزمی گەورە” دراوە، واتە پارتی کۆمۆنستی فەرەنسی و مارکسیزمە “فەرمیێکان”ی دیکە

زۆرێک باسیان لێوە کردووە کە پێژەی فەلسەفی دەلێز و گواتاری ئاستەوخۆ لە ڕووداوەکانی مانگی ئایاری ١٩٦٨ سەرچاوەدا، لێرەدا دەتوانرێت بڵێین فەلسەفەی سیاسی ئەوان ڕاستەوخۆ بزووتنەوەی ئاڵتەرئاڵتووە. بەڵام ئەم پێناسەیە بە ئاڵتەرئاڵتەکەیان ناڕوون و دووڕوویە. پەیوەندیی فەلسەفیەکەیان پێک بخات. لە کاتێکدا پێشبینی دووبارە سەیرکردنەوەی سیاسەتەکانیان دەکرێت لە ڕوانگەیەکی نائەرماتیڤەوە، پێویستە ڕاچاوی جۆری ئەو دیدگایە بکرێت کە هەوڵیانداوە لە فەلسەفەی سیاسی خۆیاندا بیپارێزن. زاراوەی "فەلسەفەی سیاسی" بە گشتی بە مانای تیۆری حکومەتانی دەگەیەنێت. بەڵام زاراوەی دەلێز و گواتاری لە بنەڕەتدا جیاوازە لەم بەکارهێنانە باوەدا.

هەروەها سمیس ئاماژە بەوە دەکات کە "دەلێز لە ڕۆگەی بەکارهێنانی ناوازەی ئەم چەمکە بە ڕوونی خۆی لە ڕەبازەکانی دیکە بە تیۆری کۆمەڵایەتی دوور دەخاتەوە." بە نموونە پشت دەبەستێت بە تیۆری دەوڵەت (ئەفلاتون)، یان گرێبەستی کۆمەڵایەتی (هۆبز)، یان ڕاچەی یاساکانی (مۆنتەسکیۆ)، یان لەسەر کۆشکانی "ئاشتی هەمیشەیی" (کانت) یان شارعیەت (دورکهایم، هابەرماس) و هتد. وەک چۆن لە چەمکی "ئەدەبیاتی لاوکی"دا، دەلێز لێرەدا "پراکتیکی زاڵ"ی فەلسەفەی سیاسی بە دروستکردنی سیاسەتی نوێ دەناسێنێت، بەو مانایەی ئەزموونکی فرەیی سیاسی لە بەرامبەر تیۆری سیاسی نەرماتیڤدا. لەم ڕوانگەیەوە ئەدواردۆ ڤیڤەرۆس دی کاسترۆ، زانای ئەنترۆپۆلۆژی بەڕازیلی بە شێوەیکی سەرنجڕاکێش بە ناوەی ئەمە ئاماژە بەوە دەکات: ناوی ژێل دوڵەز یەکسەر ئەو گۆڕانکارییە فیکرییە دەهێنێتە بەرچاو کە ئەو قۆناغەی دەوروبەری ساڵی ١٩٦٨ی دیاری کرد. کاتێک هەندێک لە ڕۆگەزە بنەڕەتییەکانی تێگەیشتنی کولتووری هاوچەرخمان دامەزراند، مانا و دەرئەنجام و واقیعی ئەم گۆڕانکارییە مشتومڕکی توندیی لێکەوتەوە کە تا ئێستاش بەردەوامە. وەک ڤیڤەرۆس دی کاسترۆ دان بەوەدا دەنێت میراتی فەلسەفەی سیاسی دەلێز هێشتا جێگەی مشتومڕە. ڤیڤەرۆس دی کاسترۆ لێرەدا ئاماژە بەوە دەکات کە ناوی دەلێز ئەو "گۆڕانکارییە فیکرییە"ی بیری ناوەی خۆی دەخاتەوە کە لە مانگی ئایاری ساڵی ١٩٦٨دا سەریهەڵدا. خەمی من لێرەدا ساتەوختی دەلێز و(گواتاری)ی دیدگای سیاسیدایە و ئارگیومێنتەکانم وا گریمانە دەکەن کە ئەو گۆڕانکارییەی دەلێز و گواتاری هەویان دەدا لە قۆناغی شێشدا بیهێننە ئاراوە "کودەتا" بووە بە دەستوەردانکانیان لە فەلسەفەی ئەوروپی لە ڕوانگەی جیهانی سێیەمەوە – بەشداریکردنی تیۆری لێرەدا نیشاندەری باڵادەستی

کۆمۆنیزم . مایکڕۆ کۆمۆنیزم بۆ واتای کۆمۆنیزمی فرەیی بۆ بۆ حزبی ناوەندی ، گومانی تێدا نییە کە دەڵاز و گواتاری ئیلهامیان بۆ بیرکەی کۆمۆنیزمی لامەرکەزی لە بزووتنەوە شۆڕشگێڕکانی جیهانی سەهۆڵەوە وەرگرتووە .

۞ فەلسەفەی جیهانی سەهۆڵەم

لە ڕاستیدا فەلسەفەی سیاسی ئەوان بەبێ بوونی جیهانی سێیەم مانایەکی نەدەبوو کە نوێنەرایەتی ناکرێت . چەمکی دەڵاز و گواتاری بۆ چەمکەکان تاکە ڕێگایە بۆ تێگەیشتن لە فەلسەفەی سیاسییان. بەم مانایە جیهانی سێیەم نوێنەرایەتی ئامادەبوونێکی ڕاستەقینە لە سیاسەتکەیاندا ناکات، بەڵکو نوێنەرایەتی ئامادەبوونێکی مەجازییە . بۆیە فەلسەفەی جیهانی سەهۆڵەمیان لە چەمکی کەمینەیەک وەک "گەلێکی غەیاب"دایە، ئەو کەسانەی کە بە زمانی حوکمڕان یان ئایدەلۆژیا نوێنەرایەتی ناکرێن . جگە لەوەش چەمکی جیهانی سێیەم ئاماژەیە بۆ پراکتیکی زامانەی زمان، واتە ڕەخنە گرتن لە جەوهەری نوێنەرایەتی . ڕەنگە لێرەدا بوێستین و پرسیار لەبارەی ئەو زەمینە ئایدیەلۆژیەوە بکەین کە دەڵاز و گواتاری چەمکی جیهانی سێیەمیان لە گوتاری فەلسەفی خۆیاندا جێگیر کردووە . ئیمانوێل والەرشتاین ئیدیعا دەکات کە "نامۆزایەتی سەرکی لە ساڵی ١٩٦٨ دژی زامبوونی ئەمریکا بووە بەسەر سیستەمی جیهانیدا" . بۆیە سەیر نییە کە دەڵاز و گواتاری گریمانەی هەژووونی ئەمریکی بکەن لە ئارکەمێنتە سیاسی – فەلسەفییەکانیاندا، لە بابەتگەلێکی جەراو جەردا ڕاستەوخۆ پرۆژە سیاسییەکەیان بە دژە ئیمپریالیستی یان پێست کۆلۆنیالیزم وەسف دەکەن .

ئەم ئاراستە سیاسییە لەو ڕۆژانەدا نە بەڵکەوت بوو ، نە ناوازەش بوو ، بەڵکو دەتوانرێت بەبێ مانگی ئایاری ساڵی ١٩٦٨ لوتکەی دەزینەوەی چەپی ئەوروپی بوو بە گۆڵانی جیهانی سێیەم. لە سایەی ئەم دەخەدا فەلسەفەی سیاسی دەڵاز و گواتاری ئامانجی فەلسەفەکردنی واقیعی گۆڵانی جیهانی سەهۆڵەم بوو . بەڕگەیەک کە پەیوەندی نێوان دەڵاز و وشەی سێیەم ئاشکرا دەکات ئەوەیە کە دەڵاز (لەگەڵ گواتاری) چەمکی "گۆڵانی ونبوو"یان بونیادنا بە ڕوونکردنەوەی پانتایی جیهانی سیاسەت . کەواتە ئەم کەسانە کێن؟ بیرکەی ئەو سەبارەت بە خەڵکی نەبینراوی ڕۆژئاوا، مەتافەر نییە، بەڵکو ئاگاڕکە بە سیاسەتی دژە نوێنەرایەتی- داهێنانی پرۆلیتاریای جیهانی.ئەڵە ئێستادا ناتوانرێت چینکی شۆڕشگێڕی یەکگرتوو لەناو ئەو دابەشکارییە کۆمەڵایەتییەی کە هەیە دەستنیشان بکرێت. ڕەنگە

ڕووداوەکانی داهاتوو ببنە هۆی سەرهەڵدانی ئەو جۆرە کەسانە . من دڵنیام چەمکی کەسانی ونبوو بە تەواوی لەگەڵ ڕووداوی مێژوویی بزووتنەوەی بە لایەنکان لە جیهانی سێیەمدا دەنگ دەداتەوە . بەم پێیە پێژەی سیاسی دڵڕز و گواتاری لە چوارچێوەی سێ گرووپی مێژوویی چەپی فەرەنسیدا جێی نابێتەوە:
چەپی کەماری، چەپی سۆسیالیستی و چەپی کۆمۆنیستی ، میشێل وینۆک گروپی چوارەمی چەپ بە "چەپی پێگیر " ناودەبات ، ڕۆلویس ئێگست بلانکی و ژان پۆڵ سارتەر نموونەی ئەم گروپە چوارەمن، کە ڕەخنەیان لە دامەزراندنی ئەم جۆرە چەپەدا هەبوو و دیموکراسی نوێنەرایەتیان ڕەتکردەتەوە . بە ئەوان سیستەمی هەڵبژاردن ئامرازێکی حوکمەانی بوو بە گەمارۆدانی شەشی گەل. بە پێچەوانەی مەدلی چەپی تونداوی وینۆک، کریستۆف کاڵتەر ئاماژە بەوە دەکات کە چەپی نوێی ڕادیکاڵ لە دوای ساڵی ١٩٥٦ بەرەو شەشی چوارەم دەڕێشتن.ئەو دەڵێت: کۆتایی هاتنی ئیمپراتۆریەتەکانی کۆلۆنیالیزم کاریگەری لەسەر دوو بواری بنەڕەتییەکانی خەتگەیشتنی چەپ هەبوو کە پەتانسێلی گۆڕەی خەباتیان هەبووە: 'شەش' و ' ئینتەرناسیونالیزم'. گفتوگۆکان سەبارەت بە پابەندبوون بە شەش و ئامرازە گونجاوەکانی گەیشتن بەو شەشە بووە هۆی ناکۆکی بەردەوام لەناو چەپدا. هەروەها تیۆرو پراکتیکی ئینتەرناسیونالیزم بووە هۆی ناکۆکی . چونکە داواکاری سروشتی بە نیشاندانی "هاودەنگی" لەگەڵ کۆلۆنیالیزمەکان زەرجار لەگەڵ سیاستی چەپی فەرەنسی بەرێککەوتنی هەبوو کە ناسیونالیست و لایەنگری کۆلۆنیالیزم، یان لایەنگری مسکۆ بوون.مشتومڕەکان لە دەوری خەبات و سیاستی چەپەکان لە چەمکی جیهانی سێیەمدا کەدەبوونەوە.

چەمکی جیهانی سێیەم پرسیاری لەبارەی ڕەڕەی چەپی فەرەنسی لە جیهاندا وروژاند ، جگە لە پرسیارەکان سەبارەت بە "کارەکتەری شەشی کۆمەڵایەتی-سیاسی و ئەکتەرەکانی و شوێن و پاڵنەرەکانی" . فرەچەشنی و لەکنزیک بوونەوەی چەپ لە دەوری هەمان چەمکی جیهانی سێیەم دەسوایەوە و جەختی لەوە دەکردەوە کە هاودەنگی لەگەڵ گەلانی کۆلۆنیالیزمدا بە شەشکی ڕیشەیی شتکی بنەڕەتییە. گومانی تێدا نییە کە فەلسەفە سیاسییەکانی دڵڕز و گواتاری لەگەڵ داواکارییەکانی چەپی تونداوی نوێدا هاوتەریب بوون.ڕەم ڕوانگەیەوە دەبێت لە پێژە سیاسییەکیان تێبگەین کە تیشک دەخاتە سەر ئارەزوو نەک دەستەبات، وەک هەوڵێک بە ڕەخنەگرتن لە گوتاری کۆنی چەپ و نوێکردنەوەی گریمانەی شەش . دڵڕز و گواتاری لەسەر بنەمای سیاسییەکانیان بانگەشەکردنی مەجازی جیهانی سێیەمیان

بونیادنا لە ڕۆگەی دیالۆگو باسکانیانەوە سەبارەت بە "کۆسانی ونبوو". بیرۆکەی دەلەز و گواتاری بە سیاسەتی مەجازی، واتە سیاسەتی خۆکی ونبوو،

ڕۆگە جوانیناسی دژە نوێنەرایەتیی ئەواندا دەنگ دەداتەوە . تێگەیشتنی دەلەز لە سینەما چەند بۆگەیەک بە ئارگیومێنتکەم دەخاتە ڕوو. ئەو ئەم ئارگیومێنتە پشتگیرییەی خوارەوە سەبارەت بە "خۆکی ونبوو" لە سینەما ٢دا دەخاتە ڕوو . لە سینەمای ئەمریکی و سۆفیەتدا خۆک بەهاستی بوونیان هەیە، هاستقینەن پێش ئەوەی واقیعی بن، ئایدیانن بەبێ ئەوەی ئەبستراکت بن . لەڕەوە ئەو بیرۆکەیە هاتە ئاراوە کە سینەما وەک هونەرکی جەماوەری دەتوانێت باڵاترین هونەری شۆشگۆڕانە یان دیموکراسی بێت و جەماوەر بکاتە بابەتکی هاستقینە . بەهام زۆر فاکتەر ئەم باوەڕیان لاواز کرد ، سەرهەدانی هیتلەر کە ئامانجی ئەوە بوو لە ڕێی سینەماوە جەماوەر ملکەچکات ، نەک جەماوەر بکاتە بابەت و هەست بە بوونی خۆیان بکەن ، ستالینیزم کە کەدەنگی گەلی گۆڕەی بە یەکگرتوویی حزبی پاوانخوازانە ، هەوەشاندنەوەی گەلی ئەمریکا، کە چیتر باوەڕیان بە خۆیان نەدەکرد کە ئەو گەلە تواویەی هابردوون ، یان تەوی گەلەکی داهاتوون . (هەژئاوای نوێ یەکەم بوون کە ئەم هەوەشاندنەوەیان پیشاندا) . بەکورتی ئەگەر سینەمایەکی سیاسی مەدەرن هەبوایە، لەسەر ئەم بنەمایە دەبوو: جەماوەر بوونی نەماوە، یان هەشتا نەبووە… گەل ون بووە . زەحمەت نییە لەڕەدا ببینین کە دەلەز بە ڕوونی باس لە سێ جەمسەری ئایدەلۆژیای سیاسی دەکات – ستالینیزم، نازیزم و ئەمریکیزم – کە سینەما بە "هونەری جەماوەر" دەزانن، ئامرازی شۆش و دیموکراسی کە خودی جەماوەری "هاستقینە" بەرهەم دەهێنێت . ئەم واقیعەی جەماوەر لە ڕیالیزمی سیاسی هەژئاوادا بە شێتی دادەنرێت، وەک لیبرالیزم یان ئابووری سیاسی . دەلەز لەگەڵ گواتاری ئاماژە بەوە دەکەن کە "سینەما توانای گرتنی جووڵەی شێتی هەیە لەبەر ئەوەی شیکاری کەنپەڕەستانە نییە، بەکو بەدواداچوون بە بوارکی جیهانی پکەوەژیان دەکات". بەم مانایە سینەما دەتوانێت چەکەکی سیاسی کاریگەر بێت بە بنیاتنانی ئامۆری جەنگ ، هاوکات خۆی هاپسکێنێت و هەبێت لە دژەتی ناسیونالیزم وەک ئامرازکی دیلکردن . چەمکی دەلوز بە جیهانی سێیەم پێویستە بەم "جیهانگۆڕیەوە"کە لە دەرەوەی بازنەی دژەتە نەتەوەیەکان دەستی بە دەرکەوتنی خۆی کردووە . ئەم پکهاتەیە خاڵی لکنزیکبوونەوەی واقیعی سینەما و مرۆڤ غیابکانە .

ئەوەی جێگای سەرنجە دەڵێز ئاماژە بە "هەوەشاندنەوەی گەلی ئەمریکا" دەکات کە لە سەردەمی جەنگی ساردا مەژووی کچی فرانکەنشتاینی خەیان لەبیر کردووە . ئەمریکا سەردەمانێک خاکی بەندراوی گەلانێک بوون کە سەر بە هەرەمکان نەبوون . ئێستا وەک لە فیلمە تازە دۆکیۆمێنتارییەکانی دەربارەی ئەمریکییەکان دەیانەوێت بە پاراستنی ناسنامەکەیان . هەروەک دەڵێز ئاماژەی پێدەکات: گومانی تێدا نییە ئەم ئاستییە دۆکیۆمێنتارییش دەگرێتەوە، بەڵام زۆر کەم لە نووسەران ئاشکرایان کردووە، چونکە بە میکانیزمەکانی دەسەڵات و سیستەمی زۆرینە شاردراونەتەوە . لە لایەکی دیکەوە لە جیهانی سێیەمدا تەواو دیار بوو کە گەلانی ستەملێکراو و ئیستغلالکراو لە دژی کەمینە هەمیشەییەکان و قەیرانی ناسنامەی بەکەمەوە ماونەتەوە .دۆجیهانی سێیەم و کەمینەکان فرسەتیان بە نووسەرە بە تواناکان دابین کردووە بە پێگەی تایبەتی خەیان و لە پێیوەندییان لەگەڵ نەتەوەکەیان تاکو بڵێن: گەل ئەوەیە کە نەماوە ، ئەوەی دەڵێز بەم ئارگیومێنتە ئاماژەی پێدەکات، پاڵنەرە شاراوەکەیەتی بە زیندووکردنەوەی سینەمای سیاسی. بنەمای سینەمای سیاسی ئەوەیە کە " گەل بوونی نەماوە، یان هەشتا بوونی نییە". چۆن بتوانرێت دۆگا خۆش بکرێت بە هاتنی گەلێک کە بوونی نەماوە (یان هەرگیز بوونی نەبووە)؟ لە چەمکی دەڵێزدا سینەمای سیاسی نوێنەرایەتی هەوەستە شۆشگێڕییەکان ناکات، بەڵکو نوێنەرایەتی دروستکردنی زانی سێیەم دەکات کە لە وەسف و گۆڕانەوەی چیرۆک تێدەپەڕێت . چیرۆکێک کە کراوە دەبێت بەووی گۆڕانکارییە بەشوماركاندا، دەربڕینی خەی لە "هارمەنی" خود و بابەتدا دەدەزێتەوە . ئەم پێیوەندییە یەکسانە لەگەڵ دیاریکردنی ئەوەی کە کامێرا بە شێوەیەکی بابەتیانە چی دەبینێت و کارەکتەرێک بە شێوەیەکی خودی چی دەبینێت. چیرۆکێک پێویستی بە بینەرێکی خوێندەوار نییە لە کاتێکدا نووسین بە زمانی باڵادەست مەحاڵە . کەتا زمان، نێک زمانی ئەویتر لە بنەمایەک کەمتر نییە ، دەبێت هونەر تێدا بەشدار بێت (بەتایبەت هونەری سینەما) بە داهێنانی گەلێک . دەڵێز پێداگری دەکات کە "ئەو ساتەی ئاغا یان کۆلۆنیالیست، ڕایدەگەیەنێت، 'هەرگیز لێرە گەلێک نەبووە گەلی ونبوو دەبێتە بوونێک و سەر لە نوێ خەی دادەهێنێتەوە، لە شارچکە و کەمپەکان یان لە گەڕەکە هەژارەکاندا، لە هەلومەرجی نوێی خەباتدا کە بەپێویستی دەزانێت هونەری سیاسی بەشداری تێدا بکات". وەک نموونەی سینەمای سیاسی نووسەرانی وەک ژان ڕەش، پیەر پۆڵ و عوسمان سەمبین دەهێنێتەوە ، بە بۆای دەڵێز ئەم دەرهێنەرانە دەخێکی نوێیان خوڵقاند ، کردەی قسەکردنیان گۆڕی بە کردەیەکی ڕۆی

چیرەک گەلانەوە . ئەم شێوازە ناڕاستەوخۆیەی گەیشتنی کردەی قسەکردن (واتە چیرەکگەلان) هەندێ سیاسی پێکهاتنی گەلە.

لە هێگڵی ئەم پرسیارەوە دەرهەنگر و کارەکتەرکانیان دەبنە "کەمەک کە وردە وردە لە شوێنکەوە بۆ شوێنکی تر، لە کەسکەوە بۆ کەسکی تر، لە شفاعەتخوازکەوە بۆ شفاعەتخوازکی تر سەردەکەون." . دەلەز بۆ ئاماژەدان بۆ لێدوانەکانی سەرج دانی سەبارەت بە فیلمی سیدی سەمبڵنی، جەخت لەوە دەکاتەوە کە سینەمای ئەفریقا "سینەمایەکە کە قسە دەکات، سینەمایەکی کردەی قسەکردنە".

گوتاری سینەمایی بریتییە لە کردەی گەلانەوەی چیرەک هاو کات بنەمای قسەی زیندوو دەبەتە هەی "بەهای قسەکردنی بکەمەک". ئەم کردارە هاوبەشە قسەکردنە دژایەتی ئەفسانەی زڕینە دەکات و ئەستای ژیاو لە ژێر هووی ئەفسانەدا گەشەگیر دەکات، "کە هێنگە بڕگە نەگیراو و باوەپێنەکراو و مەحاڵ بێت ، ئەستا لە کەمەگەی 'ئەم'دا تێیدا بژیت." پەدەچێت دەلەز لە باسکردنی سینەمای سیاسیدا دەستەاتی شاراوەی سیاسەت نەک لە هێژاوا، بەکو لە جیهانی سێیەمدا بدزێتەوە. ئەو کات کەلەنیالیزم و شەی سارد دوو جەمسەری چەپی فەرەنسی بوون. بیرکەی دەلەز لە چوارچێوەی مێژوویدا ناوازە نەبوو . لەو هێژانەدا زۆرێک لە گروپە چەپەکان لە فەرەنسا خەباتیان دەکرد بۆ ئاوەی چەمکی کەمینەکان وەک بدیلێک بۆ زڕینەی چەپی فەرەنسی بخەنە هوو. ئەم گروپە جیاوازانە بەشدار بوون لە هەتکردنەوەی دیموکراسی نوێنەرایەتی و ئامڕی سیاسی حزبە گۆڕکانیان . بەم شێوەیە خەیان بۆ ئینتەرناسیۆنالیستی "ئاستەقینە" و دژە فاشیزم دەزانی. چەمکی جیهانی سێیەم خەی لە خێدا لە سەکێیەکی سیاسی زیاتر نەبوو بۆ ئینتەرناسیۆنالیزمێکی نوێ و دژە فاشیزم لە بەرامبەر گەشەندن و کەدەنگی ناسیۆنالیزمی باڵادەست لە هەردوو فەرەنسا و بلۆکی سۆڤیەتدا . ئەم چەمکە ململانێکانی هاندا لەناو چەپی فەرەنسیدا ، لە هەمان کاتدا هاوپەیمانییەکی لەگەڵ گروپەکانی "چەپی تونددەو" فراوانتر کرد . تەرکیزکردنی دەلەز لە سەر جیهانی سێیەم وەک بنەمای سینەمای سیاسی لەم چوارچێوەیدا هاتە ئاراوە . . لە بەرواری ئازاری ٢٠٢٥ ئەمە بەشەکە لە کتێبی "کەمەنیزم دوای دەلەز"ی ئەلێکس تایک-گوانگ لی، کە بەم دواییە لەلایەن بلومسبەریەوە بڵاوکراوەتەوە.

د . **زهير الخويلدي** – حوارالمتمن ١ – ٧ – ٢٠٢٥

الادب والفن

کافکا لە نێوان نووسین و نووسەراندا!.. برایم فەرشی

I

فرانتس کافکای چل سالە، سواری ئیلخانی زادەی ٣٩ ساڵە، قادر دیلانی ٧١ ساڵە، گردراوی یەکترن و هەر سێ دوور لە زێد، دێیان لە لێدان وەستا. کافکای زێد نەدیتووی جوو، سواره و دیلانی زێد بەجێهێشتووی کورد، نوێخوازی ئەدەبیات (کافکا و سواره) و موسیقا (دیلان) بوون. کافکا چل ساڵ و دیلان سی وحەوت ساڵ لە شاری پڕاگ ژیانیان تێپەڕی. هەر سێ بە مردنی ئاسایی نەچوون. نەخۆشی و بێوازی، ناکۆکی لە تەک باوک، ژیانی کافکای داگرتبوو. ئازارەکانی ژیانی لە بەرهەمکانیدا ڕەنگی داوەتەوە، وەک سوارێ کە لە منداڵییەوە لە گۆڕ ئازاری نەخۆشی هەتا دواساتەکانی ژیان دەستوێخە بوو.

سەرین کیرکەگارد فەیلەسووفی ٤٢ ساڵەی دانمارکی سەدەی نۆزدە، کە قسەی نوێی هێنایە مەیدان، لە سواره و کافکا دەچێت و هەر چوار ژیانیان دوور لە ژیانی ئاسایی بوو! کافکا ترسی توانەوە (ئاسمیلە بوونی) لە نیشتبوو، بۆیە بە گۆڕینی خێی فۆری زمانی عیبری کرد، ئەو دێویست بگاتەوە فەلستین. سواره و کافکا لە سەردەمی پڕ لە ئازاری منداڵی خۆیان دوور نەکەوتنەوە. دیلان زۆرجار لە بیری دەچوو، کە تەمەنی لە شەست لای داوە. کاتێک زستانی ساڵی ١٩٨٨ لە زانستگای کۆرن مۆسیقای منداڵانی بگۆڕی بینەران دادا، هەرچی منداڵ لە هۆڵەکە بوون لە دۆری هاڵان. دیلان چاوەکانی دادروشایە و وخساری منداڵانە دەینواند.

ئەم ساتەوەختە هەستی نامۆیی و غەریبی دیلانی دەرخست، وەک وتەی کارەکتەری چیرۆک و ڕۆمانەکانی کافکا، وەک ئەو هەستەی سوارێ :" دەم پڕە لە دەرد و کوڵ، دڵم بۆم لە شارەکەت". وەک هەمن، هەژار، قزەجی، زیرەک، تەماس مان، بۆشت، ئارنت، وەک پشیلەکەی هۆمان هەسێ سەرگەردان لە ناو کۆمانێ نامۆکان.

II

گرفتی کافکا لە گۆڕ باوکی، وێنەیەکی بەرچاو لە ناو ئەو کەمەگایانە دەردەخات، کە باوکسالار و داسڵەنێری ئاتۆیتەن.

کافکا لە تەمەنی ٣٦ ساڵی چەند ساڵ پێش مردنی ساڵی ١٩١٩ نامەیەکی ١٠٣ لاپەڕە بە باوکی دەنووسێ و بۆی نانووسێ. باوکی دەبوو بەیار لە سەر هەموو شتێکی منداڵیکانی بدات، ئەوە بە درێژایی ژیان، کافکای ئازار دا و بوو بە هۆینی نووسینەکانی و خوێقاندنی کارێکتەرەکان. کافکای پراگی و جۆرج تابووری بوداپیستی جوو، هەرکیان باس لە ئاتاریتێ دەکەن کە ڕەنگە لە ناو جووی پەرەوازی جیهان، مێتۆدێک بە پاراستنی خۆیان و ناسنامەیان بووبێ، ئەم باسە لە لای زیگمەند فرۆیدی جوو، لە وێن و بیرمەند و هونەرمەندی جوو لە ئوروپا بەرباس کەوتووە.

کافکا لەم نامە سەدوسێ لاپەڕەدا، ئاتاریتێ و دیکتاتۆری نیشان دەدا کە هەموو لایەنەکانی هەست و دەروون و بیرکردنەوە دەگرێتە خۆی و ئەوە دەردەخات کە چۆن لە منداڵییەوە مرۆڤ لە خۆی و خەیبوون دوور دەخرێتەوە و دەکرێتە مرۆڤێکی دەستکرد. ئەم پرسیە لە درێژایی ژیان ڕوو دەدات و ئاسایی دەبیندرێت و ئاسایی دەکرێت و کەمەڵگایەکی تەواو تۆتالیتەر پێکدەهێنێ، بە چەشنێک ئاسایی و ڕەژانە دەنوێنی . ژیانی ناو ئەم کەمەڵگایانە گرێدەرە بە داب و نەریت، فەرهەنگ و ڕەوەسم و دین و بازنەیەکی پە لە ئازی پێکدەهێنێ، کە دەربازبوون لێی هاسان نابێ.
کافکا لەم نامەیە و سەرجەم کارەکانیدا ئەم سیستەمە و کارەکتەرەکانی دەناسێنێ. هەر بۆیە دەبێتە سەرچاوەی بیر وهزر و تێگەیشتنی گەلێک لە فیلەسووفانی وەک والتەر بنیامین، تێدەر ئادەرنۆ ، هانا ئارێنت، ئابەرت کامۆ و کەسانیتر.

III

رودریگەر زانفرانسکی فیلسووفی هاوچەرخی ئەمان کە زیاتر لە شەست ساڵ گرێدراوی بەرهەمەکانی کافکا بووە و کتێبی لەبارەوە نووسیوە، دەبێژی: ،، نووسین بە کافکا گرنگتر لە ژیان و کاری ڕەژانەی بوو.” کێشەی سەرەکی ئەو لەوەدا بوو، خۆی ئازاد نەبینیوە، جگە لەو کاتەی خەریکی نووسین بووە . نووسین ئازادی پێبەخشیوە.

ئەو کارمەند و شارەزا لە پیشەکەی خۆی بوو، بەڵام خۆی ئازاد نەبینیوە. سەرەڕای کار و نووسین، باوکی پێشنیاری سەرپەرشتی کردنی کارخانەیەکی تازە سازکراوی خۆی پێدەکات و کافکا دەگاتە ئەو ئاستەی بیر لە خەکوشتن بکاتەوە. ئەو سەرەڕای ئەوین و ئەویندارەی، نەیتوانی خۆزان پێک بێنێ. زانفرانسکی لە گفتوگۆ لە تەک گۆڤاری فەلسەفە دەبێژ: ،، نووسین بە ئەو تاقیکردنەوەیەکی موتەڕەق بوو، کاتێ دەکەوتە نووسین لە ماوەی چەند هەفتە کۆتایی بە کارەکەی

دەهێنا،،.

زانفرانسکی لە زمانی کافکاەوە دەگێڕتەوە کە ئەو لە کاتی گفتوگۆ لە گەڵ "ماکس برۆد"، دەبێ، گوتبێتی:،، پاش تۆاوبوون لە نووسین چێشنێک لە حاڵەتی«ئێرگاسموس» لێودا پێک دیت". زانفرانسکی گێڕەکی نییە ئەمە وەک حاڵەتی سەکسکردن لێکبداتەوە. بەڵام ئەو، جێی تێامان و بیرکردنەوەیە ، لە بەر ئەوەی مرۆڤ تەنیا لە کاتی سەکسکردن، کۆنسێنتراسیۆنی "موتەەقی" هەیە. گەر مرۆڤ لە کاتی نووسین و خۆقاندنی هونەر بە حاڵەتی «ئێرگاسموس» بگات، مانای ئەوەیە" خووردبوونەوە" گەیشتووە بەرزترین پلە، حاڵەتێک کە تەنیا لە کاتی جووتبوونی نێر و مێ سەر دەگرێ و نایەڵێگی ئەوەی سەلماندووە. ئەم تێگەیشتنەی کافکا لە نووسین، دەوری بیروهزر و هونەر وشە و کارتێکەریی لە سەر مرۆڤ دەردەخات، گەر کافکائاسا بڕوانینە نووسین و هونەر.

بە ئەوەی لەم حاڵەتەی کافکا تێبگەین، دەبێ ژیانی ئەو بناسین. نووسەر و هونەرمەند بەردەوام ڕووبەرووی ئەم پرسیارە بوونەتەوە، کە چۆن ژیانی هاوبەش و پیشەی ژیانەی دوور لە نووسین و هونەر، لە یەک گرێ بدەن. کافکا ڕشتەی حقووقی خوێندبوو، کارمەندی ئیدارەی بیمە بوو. هەرچەند ئەو مافناسێکی لێهاتوو بوو، بەڵام کارەکەی تەنیا بەهانە بوو بۆ پارە پەیداکردن. هەتا نیوەڕۆ کاری دەکرد و خەی دەگەیاندەوە ژووەرەکەی و نووسین لە گەڵ خەی دەیبرد. گەلێک لە نووسەرانی بەناوبانگی جیهان، پیشەی ژیانەیان فەی بە سەر نووسینەوە نەبووە و ژیانی هاوبەشیان پێ لە کێشە ماوەتەوە و هەندێک پیشەی ژیان و ژیانی هاوبەشیان بە نووسین وەلا ناوە. کە ئەمە پرسیاری قووڵی لەدەکەوێتەوە.

کافکا ئەو کاتەی "نامە بە باوک،، دەنووسە لە ڕستەیەکدا ئێژێ ،، ئەم نامەیە دەبا نووسرابا، بەڵام مەرج نییە بخوێندرێتەوە,,. ئەم وتەیە لایەنێکی گرنگی نووسەر و نووسین دەردەخات. نووسەر و هونەرمەند و بیرمەند لە خۆ و بۆ خۆ دەنووسن و بەرهەم دەهێنن، کە چێشنێک ڕووبەڕوو بوونەوە لە گەڵ خۆ، واتە نووسەر خۆیەتی. کەسێکی وەک موتزارت گوێی لە دەرووەنی خەی بوو، دوای مەرگی زانرا، چی هەبووە. خاڵە نادیار و نەگوتراوی نووسەر و هونەرمەند، لە ڕێگای نووسین و بەرهەم، ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ ئاشکرا دەکرێ، کە دەبێتە هەی ناسینی لایەنە نەزانراوەکانی نووسەر بە خەی، واتە نووسەر لەم ڕێگایەوە زۆرتر خەی دەناسێ.

نووسەری ئەم دەقانە لە تەمەنی مەرمنداڵییەوە، دەبوو بەرەو نووسین و شانۆ و مۆسیقا بخزێ و ساڵانی دواتر لە دەرەوەی وڵات، بکەوێتە گفتوگۆ لەتەک خۆی. ،، گفتوگۆی بارام و برایم،، بووە هۆی گۆڕانی ژیانی برایم. ئەم گفتوگۆیە نە بۆاو کرایەوە، نە کەس جگە لە نووسەر خۆیندوویەتەوە! وەک کافکا ئێژێ، دەبا نووسرابا. موتزارت نیازی بە خۆقاندنی مۆسیقا بوو، جاچ بۆاوکرێتەوە یان بۆاونەکرێتەوە، زیرەک پاش هەتیوکەوتنەوە، نیازی بە چریکاندن بوو، قاڵەمۆی منداڵ، دوای ڕاچەکین لە خەو، دەبوو لە شمشاڵ بتووێنێ، کافکا دەبوو بنووسێ، سوارێ دەبوو بنووسێ، دیلان دەبوو بچریکێنێ، کیرکەگارد، نیچە، شۆپێنهاوەر، دەبوو پرسیار بکەن و بنووسن، ئەوان کە سەرسەری سەیری خەیان و ژیان و گەردوونیان نەدەکرد.

کافکا ساڵی ١٩١٧ و ١٩١٨ لە نووسینەکانی شۆپێنهاوەر نزیک بووە، ئایینی مووسایی و عیسایی و باسگەلی مێتافیزیک، ژیان، مردن باسی کافکاش بوو. شوپێنهاوەر (١٨٦٠-١٧٨٨) لە باسی (Wille- ویست) مرۆڤ بەرەو بیرکردنەوە و گۆڕانەوە بە لای (من)ی مرۆڤ دەکۆشێ و پرسیار دەخوڵقێنێ. من کێم و چی من بەرەو بوون، بەرەو ژیان ڕادەکۆشێ؟ ویست چ دەورێک لە ڕاکۆشانی من بە ژیان و ئەو کارانەی من دەیکەم، دەگێڕێ.

کافکا کە بیری لە خەکوشتن کردبووە، درێژە بە ژیان دەدا و زەربەی وزەی خۆی بە نووسین تەرخان دەکا. ئەوەچ ویستێک بووە کە ئەوی لە حەقدە ساڵانەوە هەتا کۆتایی ژیان بەرەو نووسین کێشا؟ لەرەوە شۆپێنهاوەر دەگاتە کافکا و کافکا دەگاتە شۆپێنهاوەر کە لە زەر لایەنەوە نزیکیان لە گەل یەک هەیە. ئاگەر بە کافکا باوک دەبەتە بابەت و سوژە، بە شۆپێنهاوەر دایک دەوری کەسی خاوەن ئاتەیتە دەگێڕێ و سەرئەنجام دوای مردنی باوکی لە دەستی ڕادەکات و هەرچەند پڕۆفیسەری ئەو کاتی زانستگا بوو، لە بەڵێنەوە بە فڕانکفەرت دەگوازێتەوە و تا کۆتایی ژیان، دوور لە ژن و دایک دەمێنێ. ژیانی شۆپێنهاوەر گەڵک لایەنی دیکەی هەیە کە ناکرێ لەرە بە وردی باس بکرێ، بەڵام ئەویش وەک کافکا گرفتی لەتەک فەیلەسووفانی ناو بازنەی زانستگاکان هەبوو، کە چێشنێک ئاتەریتەخواز بوون.

ئاتەیتەخوازی هەر لە سەرەتای پەیدابوونی فەلسەفەوە هەبوو، فەیلەسووفانی وەک پلاتۆن تەنانەت دژی فەربوونی نووسین و خوێندن بە گۆشت کەس بوون و ئەوان باوەڕیان ئەوە بوو کە فەیلەسووف دەبە ڕاستەوخۆ، وانە بە خوێندکارانی بەتەوە و خوێندکار دەبە لە ژەر

ئاتەیتەی ئوستاد و وانەبێژدا بەنێتەوە بۆ ئاوەی تێبگات. ئەم کەسانی وەک شێپێنهاوەری ئازار دەدا و دوای ماوەیەکی کورت وازی لە پرۆفیسۆری زانستگای بێرلین هێنا، هەرچەند هەی وازهێنانی تێنیا ئەم نەبوو.

IV

مارتین بووبەر Martin Buber(١٨٧٨-١٩٦٥) فەیلەسووفی ئوتریشی-ئیسرائیلی، بە پێچەوانەی کافکا باوەی سەهیۆنیستی بەرانەبەر بە نەتەوەکەی پەیدا کردبوو. ئینتلئەکتوئێلی جوو لە ڕۆگای بیر و هزر، فەلسەفە، ئەدەبیات، دین تێگەیشتنیان لە خۆیان و زەدیان پەیدا کرد و ئاوجا بڕاو دامەزراندنی دەسەڵاتی سیاسی و وەرگرتنەوەی زەدیان چوون. پشتڕاوانی جوو، ڕەنسانسیان لە ناو خۆیان لە لایەنی ئایینی، نەتەوەیی، زمانی، ئیتنیکی پێکهێنا و لە قاوغی تێگەیشتن و ژیانی کۆنی خۆیان کە زۆرتر لە ئاوارەیی تەدەپێی، هاتنە دەر و ڕۆگای ڕزگاری خۆیان خۆش کرد.

کافکا بە زمانی ئەدەبیات و لە ڕۆگای ڕەمان و بیرەوەری و نامەکانییەوە بە قووڵی ڕەخنەگرانە، چووە ناو سیستەمی تێگەیشتن و دەسەڵات لە ناو بنەماڵەی جووەکان. ئەو لایەنەکانی ئەم ژیان و سیستەمی، تاوتێ کرد و چێشنێک لە ئازادی تاکی نەخشاند. ژیانی خۆی وێنا و نموونەیەکی بڕچاو لە چەکردنی کەسایەتی و ئازادبوون و لە هەمانکات وێنەی نووسەر و بیرمەندێکی ڕەخنەگر بوو، کە ڕەخنەکان لە ماڵ و هوندری خۆیەوە دەستی پێکرد. ئەو بیری لە هەموو لایەنەکانی ژیان دەکردەوە و هەر بۆیە ساڵی ١٩١٢ تەنانەت پەیتووکێکی لە سەر زمانەکەی خۆی نووسی، کە فەریان نەکردبوو.

جووەکان تەنیا خۆنیان بە گەلانەوە بە فەلستین نەدەبینی، بەڵکو بیریان لەدەکردەوە. ساڵی ١٨٩٦ ئەو کاتەی کافکا دوازدە ساڵان بوو، تئەدەر هەرتسڵ Theodor Herzl (١٨٦٠- ١٩٠٤) کتێبێکی بە ناوی(حکومەتی جوو) باو کردەوە و لەو کاتەوە ئیلیت و خەڵکی جوو دیانزانی چیان دەوێ و ٥٢ ساڵ دواتر ئەو پلانەی ئەوان جێبەجێ کرا و حکومەتێک پێکهات کە لە هەموو بوارێکدا لە ناوچە و جیهان دەور دەگێڕێ.

تئەدەر هرتسل ، مارتین بووبەر و ئەوانیتر، لەو ڕۆگایەوە بە دژی پرسەی توانەوەی جوو لە وڵاتان جوانەوە و سەرەتا سەدەی هەژدە و نزدە و بیست توانیان جووەکان لە هەموو ئوروپا و ڕۆژئاوا و باقی جیهان لێک نزیک بکەنەوە. جووەکان بە شێوەی جیاواز لە هەر وڵات و شار و گوند ڕەکخران و کەڵتووری خۆیان لە وڵاتان پێکهێنا و خۆیان پاراست و خۆیان لە تواندنەوە و ئاسیمیلاسیۆن ڕزگار کرد.

کافکا هەرچەند هەستی وای هەیە کە ئایینی لە گوڵدا دەزرینگزینەوە، بەڵام لە لایەکیتر نووسراوەکانی تۆژی لە تێگەیشتنی نائایینییە، هەر بۆیە ویستی گیانەوە بۆ فلەستین ،گیانەوە بۆ وڵاتی ئایینەکان نەبوو، گەیانەوە بۆ زێد بوو. کاری ژانری کافکا و نووسینی شێوانە، ئەوی هان دا بۆ ژیانێکی ساکار ئازی بێت و بۆ نووسین و جێبەجێکردنی ئیدەکانییەوە، خۆی خەریک بکات. گیانەوە بۆ فلەستین بۆ ئەو خەون نەبوو، ویست بوو، هەرچەند مەرگ پێشی کەوت.

فریدریش نیچە Friedrich Nietzsche (١٨٤٤-١٩٠٠) بە گەیشتن بۆی ،،خودا مردووە،، ئەوی دەرخست کە ئینسان لە نەبوونی خودا، خۆی دەبینێتەوە. ئەو دەتوانێ بەیار بدات و بوونی خۆی بچێسپێنێ. نزیکی کافکا لە نیچە و فەلسەفەی ئەو، کافکای لە خۆی نزیکتر کردەوە. کافکا هەخنەکانی دەگاتە تەورات و ئینجیل و ئیبراهیم، کە بە باوکی ئایینەکانی ئیبراهیمی (مووسایی، عیسایی، محەممەدی) ناسراوە. قوربانیکردنی ئیسحاق کوڕی ئیبراهیم بە ئەمری خودا، بە خودا بێتە بەبەتی فەیلەسووفان، لەوانە، فەیلەسووفی دانمارکی سەرین کیرکەگارد. ئەو ئەم کارەی ئیبراهیم وەک ،، رزگارکەری باوەڕ، سەیر دەکات و ئاماژەیە بۆی کە ئیبراهیم هەندێ لە سەر باوەڕی خۆی سوور بووە، گەرەکی بووە، کوڕەکەی بکاتە قوربانی خوداکەی. ئەم تێگەیشتنە لە ناو باوەڕمەندانی عیسایی و مووسایی و ئیسلام چەسپاوە. کافکا بە پێچەوانە، قوربانی نەکردنی ئیسحاق بە دەستی ئیبراهیم لە نامەیەکی ساڵی ١٨٤٣ بە ،،سەرپێچکردن لە ئەمری خودا، سەرپێچیکردن لە سەردانەواندن بۆ ملهوڕیی.،، بە حیساب دەهێنێ. ئیبراهیم لە نێوان،، مەرگی کوڕەکەی بۆ خودا،، ژین و ژیانی کوڕەکەی هەڵدەبژێرێ. بۆچی دەبێ ئیبراهیم بۆ خودا کە دەیپەرستێ، کوڕەکەی فیدا بکات؟ بۆچی دەبێ خودا بۆ مەرگی ئینسان کە دەگوترێ، خوڕەندراوی خۆیەتی، ئازی بکرێ؟ ئەم ئازیکردنە بەم شێوەیە چ پەیامێکی ئینسانی و عەقڵی و مەنتقی و ئەخلاقی بۆ ئینسان پێیە؟

کافکا کە لە ئاتەریتە و ملهوڕی و ملکەچی دەدوێ، لەڕێ وێنەیەکی تەواو لە ئاتەریتە و ملهوڕی دەداتە دەست، کە هەرچەند مەیلی ئیبراهیم دەگەیەنێ، بەڵام ملکەچی ئیبراهیم ناگەیەنێ، ئەو ملکەچییەی هەموو ئایینەکان و هەموو دەسەڵات و ملهوڕەکان، لە ئینسانیان دەوێ. ئەم تێگەیشتنەی کافکا لە ئیبراهیم ئینسانییە. ئەو لە نێوان مەرگ و ژیان، لە نێوان ملکەچی و ئازادبوون، ژیان و ئازادبوون، هەڵدەژێرێ. ئەمە سەرپێچکردنی ،،ئادەم و حەوا،،ی

خەیاڵی و سەرپێچیکردنی،، شەیتان،،ی خەیاڵیش دەگرێتەوە!

بە کافکا ،،بووون،، و،،دابووون،، لە جێدا و لەکات و زەماندا سەرکەیەن. هەموو شت لە بووندا مانا دەدا. گەر ،،بووون،، نەبێ چی دەمێنێتەوە؟ خودای بە ،،بووون،،ی مرۆڤەوە، هاتۆتە ئاراوە. ئیبراهیمی (بوو و نەبوو) درێژەی ،،بووون،، مسۆگەر دەکات و کەسانی وەک کیرکەگارد کە ،،زگارکردنی باوەڕ،، لەم چیرکەدا لایان لە ،،بووون،، گرنگتر بێ، لە ڕاستیدا تووشی خۆتا دەبن، لە بەر ئەوەی باوەڕ بە بوونی "مرۆڤەوە" هەیە، نەک بە پێچەوانە.

کیرکەگارد لەرە لە تەگەیشتنی پلاتۆن و پلاتۆنیسم نزیک دەبێتەوە، کە پێیانوابوو، بوون لە ،،ئیدەی،،وە دێت و لەرەوە دەگەن بە خودا کە ،،بووون،،ی مسۆگەر کردووە. کیرکەگارد، پاسکال و کەسانی دی ڕەوتی ئیکسیستنسیالیسمی عیسایی پێکدەهێنن، کە بوونی ئینسان بە بە مانا دەزانن و مانای بوونی ئینسان لە بوونی خودادا، دەبینن، دژە ژیان دەبێتە ،،پووچی،،. ئەم ڕەوتە لایەنی ئاتەیستیشی هەیە کە کەسانی وەک هایدیگەر، سارتر، سیمۆن دوبوار دەگرێتەوە. ئەمان تەگەیشتنیان ئاوەیە کە مرۆڤ دەبێ خەی ،،مانا،، بە ژیانی ببخشێ. خەی بەرپرسە لە مانابەخشین بە خەی و بە ژیان. کافکا لە گەڕاندا مایەوە، نە بەم بار و نە بەو باردا نەکەوت.

VI

بەکارهێنانی ناوی کەسانی ناودار بە مەبەستی سیاسی و ناسیاسی هەبووە و هەیە. کافکا لە ماوەی سەد ساڵی دوای مەرگی وای پێکراوە. کافکا کە بە زمانی ئاڵمانی دەینووسی، لە پراگ لە دایک بوو، ژیا و مرد. کافکای جوو کە بە گۆڕەیی خەی فەری زمانی دایک کرد و بە زمانی چک و عیبری نەینووسی و وەک هاووڵاتی ئوتریشی-مەجاری دەزاندرا و هاووڵاتی ئاڵمانی و ئیسرائیلی پێنەبەخشرا و بەرهەمکانی هەتا ساڵی ٢٠٠٧ نەکرانە زمانی چکی و ڕەنگە تا ئێستا هەموو بەرهەمکانی نەکرابێتنە عیبری، ناوەکە کە هەموو لایەک بیکاری دەهێنن.

ئاڵمانی نووسینی کافکا بابەت بە باسی ئەم و ئەو بووە، کافکا ئاڵمانی نەبوو. هانا ئارێنت کە ئاوێش جوو و بە ڕەچەک ئاڵمانی نەبوو، دەبێژێ،، زمانی نووسینی کافکا بەگیرد و ڕەوان و شیعرئاساترین زمانی ئاڵمانی سەدەیە،،. جۆرج شتاینەر دەنووسێ،، زمانێکی ڕوون و بە گرێ وگۆڵی تاقانەیە،،. ئەم پرسیارە لەم پەوەندییەدا دێتە پێش کە ئایا کافکا ئاسیمیلە بووە؟

ئەو نەک لە ئامان، لە ناو کێنی جوو لە پاگ ژیا و بە ئامانی قسەی دەکرد و دەینووسی، بە بە ئاوی وەک ئامانی عیسایی بووبێت، بە بە ئاوی تەکێ ئامان و ئامانی و فەرهەنگ و داب و نەریتی ئوان بووبێت. ئەم بەسەرهاتە جوولەکەی وەاتانی تری ێژهەاتی ئوروپاش دەگرێتەو. ئاوی کافکا ئاسیمیلە بوو، پرسیار دەمێنێ، بەام ژیانی ئەو ئاو دەردەخات کە مەشکی کافکا خەریکی ئەم پرسیارە بوو و هەر بەیە خەی فەری زمانی عیبری کردووە و ویستی گەانەوی بە زەدی هەبووە. کافکا ئەو مەسەلەی لە ناو خێدا یەک لا نەکردەوە و بووە هەوێنی نووسینەکانی. سەرەای ئەمە، کام کافکا خەی لە زمانی ئامانیدا دیتەوە؟ تاژەدی ژیان ئەوەیە، کە بەشێ لە بنەماەی کافکا لە سەردەمی هیتلەر لە ئوردوگای ،، ئاوسشویتس،، لە لایەن ئامانی زمانکانەو، لە ناو چوون.

کاتێک لە زمانی ەوان و بە گرێ و گەی کافکا دەگوترێ، مەبەست زمانکی دوور لە ئیستعارە و سەبول و مانای ئینتزاعی و نآوونە. مەبەست زمانکە دوور لە پێچ وپەنا. زمانی کافکا خوێنەر بەرەو بیرکردنەوە و تێگەیشتن دەبات، نەک بەرەو خەیاڵ و خولانەوە لە ناو بازنەی تەسکبینی. زمانی ئامانی کەرەسەکی تر بوو، بە بە جیهانیبوونی بەرهەم و تێگەیشتنی کافکا. زمانی کافکا جیا لە جوانی ئەدەبی و شاعیرانە بوون، ەنگای وەرگەاندن بە سەر زمانیتری خۆش کرد، لە بەر ئەوەی زمانی کافکا، زمانکی ەئاڵ و سروشتی بوو.

برایم فەرشی
٣٠/٦/٢٠٢٤

• ئەم بابەتە دەبوو زووتر باوکرێتەو، هەی باونکردنەوی لە ئێستەی نووسەر نییە!

چیرۆک\ قیبلەنمای تراویلکە .. عومەر سەید

ژوورەکە پڕ دوکەڵ و بۆنی کحولە، هەشتا هەر باشە. دەستکانم لەسەر چاوکانم لابەرم، پڕ دەبێت لە سوراوی فرمێسکم و دەخنکێم. قوپ

دەدەم و نایەم فرمێسک بڕژێ. جگەرێ بە جگەرێ پەدەکەم و مەست و نیوە ئاگا لەسەر سیستەمەکە ڕاکشاوم. سیستەمێک بۆن عەزابی سەدان موسافیری بەر لە منی لێ دێت. چێک وچمیان، مەراق و عەزابیان، پڕ پڕ بە هەموو شوێنکی سەرین و دۆشەک و دیوارەکەوە! من وەک ئەوان، پاشماوەی چێکی خەم جێناهێڵم. ئەوان شەوێک یا دوو شەو، لەسەر وەک مار کاژێکیان لە پیسی فڕێداوە و پاشان بە ئازارەکانیانەوە بەی دەرچوون. نا، من لەسەر دەرناچم، تا لە هەموویان زیاتر پیستەرینی خەم جێنهێڵم. لەسەر کۆتایی بە هەناسەکانم دەنم و ڕۆح و جەستەی کۆنەفت و نەخۆشم هەر لەسەر بە کۆتایی دەگەیەنم. پیستەرینی خەم جەستە و ڕۆحم، لەسەر بە بۆگەنی جەدەم. دەگەڕێمەوە بە بەر لە دایک بونم. ئەو کاتانەی جەنگیزخان، هەڵمەتی دەبرد و کۆڵەسەری هەڵدەچنی. دەگەڕێمەوە ئەو سەردەمەی پێغەمبەرەکان، مردوویان زیندو دەکردەوە و ژنانیان وەک کەنیزک دەبەخشیەوە. ئەو کاتی خودا، بە هەموو ووداوەک، کرداری هەبوو. بە سەردەمی تەیروئەبابیلە کە بەشوومار بەردیان بە گەانەوەی شکەی خودا دادەباراند.
لەم دوا ساتانەی ژیانیشم، پیرەت وازم لێناهێنەت و هەر دێێ. کوا… کوا…
دایە مەنیج وازناهێنەت و دەقیژێنە بەسەرما: کوا… کوا… کواااا…
من هاتووم لەم ژوورە تەنیایەدا خەم بکوژم. کەچی سەدان کەس لە ژوورەکەدا، هاوارم لە دەکەن کوژراوەکانمان بە بگەڕێوە!
کوێکەم کوا… کچەکەم لە کوێیە… باوکم بدزێرەوە… مەردەکەم، ماوە یان نا… کچەکانم لە کوێن، ماون یان نەماون؟
من دەمەوێ خەم بکوژم، ئەوان هەشتا دەیانەوێ شوێنی کەسوکارە کوژراوەکانیان بە بدزمەوە.
بیست پایزم بینیوە و بارتەقای درەختە پیرەکەی نەو حەوشەکەمان چەند گەڵای لە وەریوە، هێندە و زیاتر خەم بە نەو ڕۆحم داباریوە. بۆیە بیست شووشە بیرم هەناوە. لە ساڵیادی لەدایکبوونم، لە بری مەم، جگەرە دوای جگەرە دەکێشم و بیرە دوای بیرە دەخەمەوە تا دوا سنوری مەستی. ئەمشەو دوا شەومە لە ژیاندا و خەم دەکوژم. سبەی کە خەر هەڵدێت. بە من نییە، من لە تاریکییەکی ئەبەدی و سارد و سەدام.
لەم ژووری ئوتێلە لاچێک و پیسەدا. دەموەت بگەڕێمەوە بە ئەو شوێنەی بەر لەدایک بوونم. نا بەر لە منداڵدانی دایکیشم. بیست هاوین، بەر بیست سەدە کەوتم! تەمەنم بیست دەزخە! بەردەوام هاودەمی مردووەکان بارەکی قورس بوو. هەرگیز وەک مرۆڤ نەژیام. هێندەی هەموو بریندارەکانی جەنگی جیهانی یەکەم و دووەم، تەرمم

بینیو. من لە قیبلەنمایەک زیاتر نەبووم. قیبلەنمای دەزینەوەی بزرە مردووەکان. دەگمەنترین کەسی ئەژگاری خەم بووم. هەتا بەی تایبەت و دەگمەن بووم. منداڵی جووکیەک دەبە چەن ژیانی کردبەت؟ ئەمشەو بارگەوبنەو دەپچمەو، بەام هەرگیز ئەو پیرە پیاوەم بیر ناچەت. وەک ئەوەی هەمیشە هاودەمم بووبەت. ئەوەتا لە یەکەک لە ئاوەنە بازنەییەکاندا، بە خیشم و قینەو لەم دەوانە. ئەستاش واهەست دەکەم لە بەردەممدایە. خەم و ئازاری ئەم پیرەپیاوە، کە هەرگیز لەمنا بەتەو، هەکارەکی سەرەکی خەکوشتنمە. حەوت کچ و ژنەکەی ئەنفال بووون. هەموو ئەژەک دەهاتە لای باوکم. هەفتەی جارەکیش باوکم لەەی خودا، دەیکردە ئەو ژوورە تاریکەی تەنها منی بەردەم ئاوەنەیەکی گەورەی تیادابوو، منی قەتیسکراو. هەموو هەفتەیەک جارەک، من دەبوایە بە کچەکانی خواەحم بگەەم.
کچەکانت ئەوەتان، دەبینی؟ لە نەو لمدا، کراسی بووکینی خەیان دەدوورن. دەبینی، لە بیاباندا، بە دوای زاوادا دەگەەن! دەبینی، وەک سەحرا، کراسەکانی بەریان پە پووڵەکەی تراویلکەیە. لەم ئاوەنەیەو تەماشایان بکە، ئیدی بە ئەبەد نایانبینیتەو. بیابان یەک جار هەیلووشیت، ئیدی هەرگیز ناتگەەتەو. ئەوەی شوو بە لم بکات، گەانەوەی نییە! نەمەزانە چەن تێبگەیەنم کە بیابان زاوایەکی دە پیس و بەدفەە، هەر کە کچی خەت پەبەخشی، لە یەکەم شەوەو و پاش زاوا بوون، ئیدی نایبینیتەو.
ئەو پیر و کەنەفت بوو. چاوەکانی تەخ و نا ەوون دەیانبینی. خەرا خەرا و پچە پچە دەیوت. "کوا هیچ نابینم؟!" بە گریانەو دەیوت "کەمەک ئاوەنەکە پاک بکەرەو."
هەموو جارەک بە خاوڵکەی دەستم ئاوەنەکەم بە پاکتر دەکردەو. ئەو هەر نەیئەبینی. تەخی و لم بارینەکە لە ناو بیابانەکەدا بوو، ئەگەر نا ئاوەنەکە ساف و ەوون بوو. دەمزانی ئەوەی من دەیبینم لە حوکمی چاوی ئەودا نەبوو. بە دەدانەوەی و کەمەک هەورکردنەوەی ەحە بە ئازارەکەی، بە لەهاتوترین شەوە درەم بە دەکرد و وەنای زاواکانیم وەک کوە شوانە چوارشانەکانی گوندەکەی خەی، وەک ئەو گەنجانەی بەدەم بلوڕەو هارترین بەرانەکانیان ەام دەکرد. وەک ئەو پیاوە پاکیزانەی، پەنج فەرزە، نوژیان دەکرد. ئاوا بە درە وەنای شانوشەوکەتی زاوای بیابانم بە دەکرد.
کیژەکانیم وەک حەریرەکانی نەو بەهەشت بە باسدەکرد. ئەها سەرنج بدە، چ بەژن زراف و چ جوان هەدەپەن...
کاتەکیش بە دەروونی ئارامەو ژوورە تاریکەکەی جەدەهەشت. کەفوکۆی گریانی من دەستی پەدەکرد. ئەوەی من دەمبینی لە ئاوەنەکەدا، جگە لە خەم کەس بەرگەی نەدەگەرت و ەووی باسکردنی نەبوو. خواەحم

چاوکانی کز بوون. گەر نا یەک لەسەر هەزاری دیمەنی کێژۆڵەکانی، بەس بوو بە ئاوەزی دەستبەجێ ڕاحی دەربچێت.
لە تەمەنی شەش بەهاریمدا، لە بەری ئاوەزی بخرەمە بەر مەکتەب. باوکم، خستمە بەر ئاوەنە! من منداڵی بەر ئاوەنێکی ئەفسوناوی بووم! لە نێو ژوورێکی تاریک و کەمەک تەڕخ و لەڵ بە ڕەنگی خوێن، ژوورێکی پڕ هەناسەی مەرگ و بخوێی سوتاو، یان باشتر وایە بڵێم پڕ تەرمی بێن کردوو. ئەو تەرمانەی گیانیان نەبوو، لە کون و پسوولکی ئەم سەرزەمینەدا، لە بیابانێکدا، لە نێو چێ قامیشێکدا، لە کەندەڵکی قووڵی دوورە شاخێکدا، هەر بە جلوبەرگی خوێناوی خەیانەوە حەشاردرابوون. یان لە بنی قووڵی بیرێکدا، لەگەڵ کەلاکی سەگ و پشیلە و مار و مێروودا بە ئەبەد فڕێدرابوون. لە ئاوەنەکەدا، ئەسکوپروسک و کەللەسەری دەم داچەقاوی ئەوانەم دەبینی و لە ژوورەکەشدا، کەسوکاری چاو بە فرمێسک و دەم بە ئاه و نزای ئەوانم دەبینی. هەمیشە چاوەکم لەسەر تەرمە بزرەکانی نێو ئاوەنەکە و چاوەکیشم لەسەر دەموپلی پاانەوە و هاواری کەسانی نێو ژوورە تەڕخەکە بوو. باوکم بە ڕیشەکی پان و فرەودەرانەوە، بە زمانی لووس و لەزانانەوە دەژیا و پارەی کەڵەکە دەکرد. ئەو گیرفانیانی دەتەکان و منیش ڕەحیان. ئەستاشی لەگەڵ بێت، نازانم ئەو چۆن ئەوانی فرەودەدا و بە چ ئەفسونێک لە خشتەی دەبردن! خەیشم تا ئەستا نازانم چۆن ئەو هەموو تەرم و وێنە و شوێنە لاتەریک و چەپکانە دەهاتە نێو ئاوەنەکەی بەردەمم و من لە ژێر کاریگەری چ سیحرێکدا، ئەو هەموو دیمەنە قەزوونانەم دەبینی و بە قوربانییەکانی نێو ژوورەکەم دەگەیاوە!
زۆر جار لە بەزاری و ئازاری جەستە شکەتەکەمدا، بە بینینی حەشاماتی نێو دیوەخانە هەمیشە سیخناخ لە خەڵکەکەدا، کە وەک ڕانە مێ لە بەردەم ویقاری باوکمدا گەمژە دەبوون. دەچووم و لە سووچێکدا گرمۆڵە دەبووم و مت و مات دەمەوانی و گوێم لە داخوازی و ڕاز و نیازی خەڵکەکە دەگرت. هەمیشە دیوەخانەکە جمەی دەهات لە خەڵک، لە ژن و لە پیاو. دیوەخانێک، دیواری بە جاجم و بە تابلۆی ئایەت و بە زەخرەفی ئیسلامی داپۆشرابوو. دوو دەرگیشت و سێی تر خەیان دەکرد بە ژووردا. لە ناوەڕاستی لای سەرەوەی دیوەخانەکەدا، باوکم بە ویقاری پاشایێک، چوارمشقی شانی دادابووە سەر سەرینی ئاوریشمی پڕ نەقش و نیگار. بەسەر فەرشی حەوت سەد شانەی حەوت سەد ڕەنگەوە، بە پەنجەی ئەستوری پڕ ئونگوستیلەی یاقوت و زومرودەوە، بە دوو چاوی زەقی نێو بازنەی قژە سەر و ڕیشی درژەوە، بە دەوریدا، کەشکی جادوویی پڕ تەلیسم دەباری.
پڕیتا پڕیتا، مرۆڤ لە بەردەمیدا کەنشی دەبرد و پاشان ڕاز و

نیازی خیان هەدەشت. خەرا خەراش باوکم هاواری دەکرد. "کاری تە بە جێیو و خەمت نەبەت بە دەی خەت دەبەت. " بە یەکی دەوت. "بچە ئەسکی بابی پەپولەسلەمانم بە بینن."
بە یەکەکی تری دەوت. "بچە پەی ئاستی پشیلەیەکم بە بینن، لە ئەنیشک بە دواوە باشترە و کاری خەی دەکات."
ئونگوستیلەی مس و فافەنی بە سەد قاتی پارەی خەی پە دەفرەشتن. پەیتا پەیتا دەیناردنە دوکانی سەر کەنانەکە، هەشکە و هەنگوینی بە نرخی خەیالی پەدەدان. هەژانە قەپی سەدانی لە بنەوە دەبەی...
ئەوەی هەرگیز بیرم ناچێتەوە، ئەو کوڕە گەنجە بوو کە بە پرتاو هات و لە بەردەم باوکمدا، کەمەڕ هەژنامەیەکی کەنی هەڵگرت و قورت قورت کەوتە گریان. هەر بە دەم گریانەوە هاواری دەکرد. "بەوانە بورجەکەم یا شەخ، ببینە کە چی دەڵێت..."
یەک یەک هەژنامەکانی هەڵدەگرت و دەگەڕا پیایدا و شتەکی دەخوێندەوە. "ئەم هەفتەیە قازانجەکی زەر دەکەیت. ئاستی سەرمایەت بە حەد زیاد دەکات و دەوەستەند دەبیت."
لە هەژنامەیەکی تردا گەڕا و چووە سەر بورجەکان، پەنجەی خستە سەر بورجی کاوە و بە دەم بەرنسک دانەوە کەوتە خوێندنەوەی. "لەم هەفتەیدا، بە دەخوازی خەی دەگات و لە چەند هەژێکدا زەماوەند دەکات." بەوانە لەرە بورجەکەم چی دەڵێت. "بەختت هوو لە بەرزیە، ژیانت بەرەو کامەرانیە، ئەو هەواڵانەی ئەم هەفتەیە پەت دەگات. هەمووی هوو لە خەشیە...
یا شەخ، من کە بورجەکانم، پە لە خەشیە، بەوانە گیرفانم خالیە. بە ژن و بە حاڵ و ماڵم. بە پارە و بە کار و سەرگەردام...
تکایە بە خودا بێ، بەسە ئیتر هەندە بەختم کوەرنەکاتەوە. هاتووم پەی بەڵێی، واز لە بورجی بەختم بینە، خە من کافر نییم! "
کوڕە پە بە دیوەخانەکە دەگریاو و هاواری لە باوکم دەکرد. "یا شەخ بە خودا بێ، پەی بەڵێ ئیتر بەس بێ لە بەختم بگرەت..."
باوکم هەرچی کاری قەپی بوو دەیکرد. گرنگ لای ئەو کەمەکەکردنی پارە بوو. هەزار سەر و سەودای هەبوو. کەڵەسەری پە بوو لە فەوفێ و تەڵەک، لە ئەتواری سەیر و قەزەون.
هەندە بەدفێ و زەپ بوو، لە سنوقەکدا، چەند دانە بە ناو کوزی کەمتیاری دانابوو و بە گەنج و جەحەڵانی دەفرەشت، یان بە سووە بە چەند هەژێک، بە پارەیەکی زەر پەی دەدان. وەک بزانم و ئاگاداربم، هەر بەو شتانە، سە چوار خانوی کەیو! دەمەم ئەو شتانە، چونکە ئەوانی زەر جار بە بەرچاومەوە لە چەرمی پەستاڵی سوری سەربازی کەنە دروست دەکرد. پاکەفی پەستاڵەکانی دەخستە ئاوەکی گەرمەوە، پاش قەدەرەک بە چەکوش تەیدەکەوتو بە پلایس گەڵوگەواڵی دەکردن.

لەزانانە چەند پەچەکی لە دروست دەکرد. ئەوجا بە کەتەر درزەکی دەخستە ناوەاستی چەرمەکەوە، سیکەتینی لە دەسویی و تووکی نەرمی پشیلەی بەسەردا دەەشت. چرچەولچ و لەوولپەچەکی سەیر کە لە ناوەاستدا، قەیشەک هەبوو.
جارەکیان لەسەر ئەو چەرمە پەستاەە، گەنجەک حەیا و حورمەتی بە باوکمەوە نەهەشت.
ئەو ئەوارەیە دیوخانەکە پە بوو لە خەەک. گەنجەک بە پرتاو خەی کرد بە ژووردا و لە دوورەوە هەتا هەزی تەدا بووە، چەرمە چرچەکەی هاویشتە نەوچاوی باوکم و بە خیشم و قینەوە، بە دەنگی بەرز هاواری کرد." داوەشەی بە خەت و کوزە کەمتیارت، بەنە پارەکەم بدەرەوە..."
باوکم بەرزە پە بەی هەستایەوە و بە توەییەوە پەی وت. "بە ئەدەب، چەن ئاوا لە حزوری ئەم مەجلیسەدا و لە ئاوها شوەنەکی پیرەزدا، ئاوا بە ئەدەبانە قسە دەکەیت؟! "
دیوەخانەکە چەند پاسەوانەکی هەبوو، هەمیشە لە خزمەتی باوکمدا بوون و خەرا پەلاماری گەنجەکەیان دا و پە شەق و بەکسیان کرد. دیوەخان شەوا، بوو بە غەبەغەەب. من هەروا تەماشام دەکرد. کوەە بە دەم و پلەی خوەناویەوە هەەشەی دەکەرد و هاواری دەکەرد. "پارەکەم بدەرەوە، ئەم دەعبایەیە کار ناکات و دریە. یەک ئافرەتم بە ناوناکرەت و هەموان لە بەرم هەەدەن..."
باوکم توەەتر هاواری کرد. "بە شەق بیکەنە دەرەوە. خەی ناقەەاو بە دەمودووە، خەتای من چییە..."
ەەژەک، کە هەر نزیکەی دوانزە زستانەکم بینیبوو. وەکم گرت و وتم، ناچمە ژووروە تا پەم نەەەت ئەو دیمەنانە چەن دەنە نەو ئاوەنەکەوە؟! تە چەن دەزانیت ئەم هەموو تەرمە، ئەم هەموو دزیە، ئەم هەموو نهەنیانە ئاشکرا بکەیت! تا پەمنەەەت دوو پەم ناخەمە ژووروە...
باوکم کە هەمیشە جەرەک لە سام و ترسی لە دەباری و چاوەکانی قووە و پە نهەنی دەردەکەوتن. لە تەنیشت خەیەوە داینیشاندم و زەر ئارام و هەدی پەی وتم. "کوەی خەم، من بە قەد ئەستەرەکانی ئاسمان جنەکەم هەیە. هیچ شتەک لە من پەنهان نییە. هەر شتەک، لە هەر کوەی ئەم دنیایەدا ەووی دابەت، یان هەشتا ەووی نەدابەت، لای من زانراوە. من خاوەنی بە شوومار جنەکەم لە هەموو کونجەکی ئەم دنیایەدا. من کەراماتم هەیە، کە تەنها خودا بە پەغەمبەرانی داوە. هەر ئەستا لەرەوە دەزانم کە ەەحی دەکەشرەت و کە و لە کوەی ئەم سەرزەمینەدا دەتە ژیانەوە..."
ەەژەک پیرەژنەک هات. خەرا خەرا، بە وەچان دەیەەسی. لە حەوت ژووردا، لە نەو حەوت بوخچەی پە گرەکوەردا، لە نەو سنوقەکی حەوت

قفەدا، کەم دراو بە حەوت کلیلی بەر سوخمەمدا، تەنیشت مەمکی سیسەی سەر دەڵ نەخشکەمدا، کلیلیان دزیوە و خشە و لیرەی عوسمانی ڕەژی زماوەندیان دزیوم. یا شەخ فریام بکەوە…
باوکم بە بەرچاوی منەوە، لە نەو ژاوژاوی دەنگی نەشازی پیرەژندا، کەمەک لەکەی سووتاند و لە ژێر لەوەو چەند وەردەکی خوەند. پاشان لە جامە ئاوەکەی تەنیشتیەوە کە بە ڕەنگی حیبری پاندانەکەی تەختی کردبوو. هەندەک شەقاند، دواتر دوو تفی خەستی خستە ئاوە شینباوەکەوە. بە پیرەژنی ڕاگرت و وتی "کەمەک لەم شلەتەنە بخەرەوە." پیرەژن لە تاو ئازاری گەنجینە دزراوەکەی، بینی بە جامەکەوە نا. پاشان باوکم پێی وت. "دەستی ئەم تفە بگرە و بیبە ژوورەوە بە بەر ئاوێنەی جنەکەکان. لەوە بە چاوی خەت دزەکە ببینە…"
لە ئاوێنەکەدا، سیمای تەختی پیاوێکی سمێڵ فشی کاوجامانە لەسەر بە ئاستەم دەرکەوت. پیرەژن، لە پڕ، پڕ بە ژوورەکە قیژاندی و بەدەم دەرپەڕینەوە هاوری دەکرد. "مەحمودی برام!"
من منداڵێکی هەمیشە نەخۆش و لەڕ و لاوازە بەر ئاوێنە بووم، ئاوێنەی ئەفسوناوی. منداڵانی خەڵک لەبەردەم ئاوێنەی تاڵەفیزەندا، تەماشایی ئەفلامکارتەنیان دەکرد. من تەماشای لاشەی بەگەن و سەری بە بلەک پانکراوەم دەکرد. نازانم ئەو هەموو خوێنەی لە ژوورە تاریکەکەی منەوە دەژا، چەن دنیایی دەرەوەی نغرە نەدەکرد!
ئەی ئەو پیرەژنە چەن لە بیربکەم. لە بەردەم ئاوێنەکەدا پێی وتم. "کەمەک پارەم بە عەمرە کەکردەتەوە. لە ئاوێنەکەدا تەماشاکە، منداڵەکانم لە کوەن؟ بە پارەکەم دەچمە ئەوە. "
هیچ چارەکەم نەبوو، جگە لەوەی بەەم بچمە بیابانی عەرەبان، ئەو شوێنەی پارەکەت بە کەکردەتەوە.
لەگەڵ خەمدا ئەمشەو، دە ئاوێنەی بازنەییم هەناوە، ئەوی پیرەکان لە بەردەمیدا ڕیش دەتاشن. ئەمشەو لەو ئاوێنانەوە، دەچمەوە نەو ئاوێنەی زیانم.
یەکەم جار کە باوکم بردمییە دەرەوەی زیانی ئاوێنە، تەمەنم سیانزە بەهار بوو. ئەو بە کارەک هاتبووە شار. ئەوە یەکەم جاری زیانم بوو کە وتی، بەڵێ بگەڕێ من زەرم پە دەچە…
وەک منداڵێکی گەل و نەفام، دنیا نەدیدە، وەک بە ئاگایەک، ئەوە یەکەم جارم بوو بەر دنیا بکەوم. دنیایەکی ڕاستی، دەرەوەی دنیایی ئاوێنە. بە هەموو لایەکدا دەمەوانی! هەموو دیمەنەکان بە من نوێی و سەرسامکەر بوون. لە ناخەوە بە خەمم دەوت. زیان لە دەرەوەی ئاوێنەش هەیە؟!. ئەو زیان چ جنجاڵێ وەک خەی! چ قەڕەباغە وەک خەی! کەڵ و کاس، حەپەساو و واقورماو لەو خەڵک زەرەم دەڵوانی کە

دەهاتن و دچوون! لە زەینی خەمدا، هەر وەک مرۆڤکانی نەو ئاوەنەکە دەهاتنە بەر چاوم. وام هەست دەکرد هەر یەکەیان بە شوێن خەیدا دەگەڕێت. لە ئاوەنەکەمدا، ڕەحمەکان بە جەستەکانیان دەگەڕان. لەم بازاڕە جەنجاڵەشدا، جەستەکان بە دوای ڕەحمی خۆیاندا وەڕێن!
وەک نەدیوبدیەک، لە بەردەم جامخانەی دوکانەکاندا دەوەستام و تەماشای ناو چاوی کوڕەوبووی ئەو بوکەڵانەم دەکرد کە بە جلی کەشخەوە نمایشکرابوون. باشە ئەم جەستە باریک و بەرزانە، دەبە ڕەحمیان لە کوێ بێت؟! دەگەڕام و وەک هەتیوچەیەک، لامدایە هەموو شیرینی فرۆشەک و تەر نەدەبووم لە شەربەت و چلورە و ئەزبەری، لە پاقلە و دەڕمە و شەلمی سەر عارەبانەکان...
دەخەش و واقورماو بە نەو حەشاماتدا تەدەپەڕم و گوێیەکانم پە پە بوون لە ژاوەژاو و دەنگگەلی بەقاڵەکان. یەکم جارم بوو هەندە بە کەیف و پە سەرسامی بم. پەشتر هەرگیز هەندە مرۆڤم ئاوا پەکەوە نەبینیبوو! واااای چ قەڕەباغییەکی خۆشە بە گیانم! بە گوێیەکانم، بە چاوەکانم...
ئەو ڕۆژە تەگەیشتم باوکم، درێی لەگەڵ کردووم! ئەو هەمیشە وا وێنای دەرەوەی ژوورەکەی بە دەکردم. هیچ ئاوەدانێک بوونی نییە، دنیا دەشتەکی قاقەی پە تەرمی بە ناسنامەیە، دنیایەک، هەمووان هەموان دەکوژن و وەک کوپە ئاتووەن تەرمی کوژراوەکان دەشانەوە. چەندین ساڵە من پەموایە، لە دەرەوەی ژوورەکەمدا، مەڤ یا بکوژە یان کوژراو!
ئەو ڕۆژە تەگەیشتم کە دنیای زەر لە دنیای ناو ئاوەنەکەی من گەورەتر هەیە. تەگەیشتم کە باوکم بە مەرامی گەندەڵی خەی، نیئەویست لە ژیان وەک خەی، وەک ئەوەی هەیە تەبگەم.
دواجار کەوتمە بەر وێنەیەکی گەورە، سەرنجی ڕاکێشام و پەلکەشی خەی کردم. چوومە ژوورەوە. لە دەلاقەیەکەوە سەروسکوتی پیاوەک وتی"گەر دەتەوێ فیلمەکە ببینی، دەبێ بلیت ببەی. "
من کە کوەی بەردەم ئاوەنە بووم و دەمویست بەر دنیای ڕاستی بکەوم. دیسانەوە کەوتمەوە بەردەم ئاوەنەیەکی گەورەتر، کە بەشوومار ڕەنگ و مەڕەف پەکهەدەپژان. سینەما چ سیحرێکە! بە یەکەم جار لە ژیانمدا، من وەک نابینایەک، وەک نەزانەک، پیاوەک دەستی گرتم و لە تاریکییەکی پە دەنگدا. بە لایتەکەی دەستیەوە و لە ناو تاریکییەکی چەدا، دەگەڵا تا شوێنکم بە بدزێتەوە. کاری من کە هەمیشە گەڵان و دەزینەوەی شوێنی قوربانییەکان بووە. وا خەم وەڕم و کەسەک دەگەڵ بە دوای شوێنمدا!
یەکەم جارە، خەم لە بەردەم ئاوەنەیەکدام کە ئاوێنەی ژوورەکەم نییە و بە دوای وێنامدا دەگەڕم! ژنەک مندااڵەکەی فڕێنراوە، دەگری

و لە پۆلیسەکان دەپاڕێتەوە بۆی بدزنەوە. لە نیوەی فیلمەکەدا، زانیم کە منداڵەکەی فڕاندووە. زانیم کە لە کۆی شاردا شاردوویانەتەوە. هەستام سەر پێی و پێ بە هەڵە تاریکەکە هاوارم کرد. ئەو منداڵە هەمان ئۆفسەری پۆلیس لەگەڵ گروپێکدا شاردوویانەتەوە. من ئەو شوێنە پێ دەزانم. پێ بە هەڵەکە دەمقیژاند و دەستم ئادەوشاند. هامکردە بەردەم ئاوێنە زبڵاحەکەو و بە دەم هاوارەوە دەموت. من دەزانم، شوێنی منداڵەکە دەزانم. وەرن لە گەڵم. کۆتایی فیلمەکە لای من وەک هەژی هوونەک دیار بوو.
گەڵەزەکی وام لە سینەماکەداخوڕقاند، پیاوەک بە شەق و زلە فەیدامە دەرەوە.
دە ئاوێنەی بازنەیی، ئەوەی پیاوە پیرەکان بە ڕیشتاشین بەکاری دەهێنن. لەگەڵ خەم هەناوە. لە یەک کاتدا لە دە ئاوێنەوە خەم و خەمێک دەبینم. لە هەڵپچڕاندنی قووتووی حەوتەمی بیرەکانما. خەم لە هەر دە ئاوێنەکەوە دەبینم. لە هەر بازنەیەکیشدا، جەرگێک دەردەکوتم! بەڵام بە تەنها نا، هەمیشە سەبارەی هەڵەکی وەک، لە تەنیشتمەوە بە سیمایەکی تووڕەوە، دەڕۆکوت.
لە بیرم چوو بڵێم، لەگەڵ بیرەکان و ئاوێنەکاندا، پاکەتێک لەو موسەشم کەی کە بەسەر بەرگەکەیەوە، جەستەی هەڵقی تیمساح، شەقار شەقار بووە.
بە دەم هەڵقوڵانی بیرەوە، خوێن لە نەرمایی مەچەکمەوە دەچۆڕێم. لە هەر دە ئاوێنەکەوە، خەم دەبینم کە وەک وەرزەکانی ساڵ دەگۆڕێم. تاوەک زەرد وەک لیمۆ، تاوەک تەڕخ وەک دارستان لە تەمومژدا. وردە وردە هەڵدەگۆڕێم بە سپێتی زستان. وەک تەپۆڵە بەفرەکی ژێر دەستی منداڵان خلەردەبمەوە کە دەیانەوێت بیکەنە سەری شەڕبەفرینەیەک. هەموو تەمەنم لەسەر دەم بووەتە گرێ. هەموو زەمانی ئەو ماوەیی ژیانم کە دەمرم و هەرگیز نازانم بە هەژ و مانگ و ساڵ چەند دەکات. چونکە من قەت ساڵنامەیەکم نەبووە و نەبینیوە! لە ژوورەکی تاریکدا، هوحلەبەرەکی سیسەڵەی بە دەمودوو، لە دەرەوەی زەماندا دەژیام. بەڵام دەزانم لە ژوورە تاریکەکەمدا، بیست جار گەرمای گەرم و سەرمای ساردم چشتووە.
لەگەڵ قومی بیرەدا کە دەژەتە ئاگاییمەوە! لە هەر دە ئاوێنە بازنەییەکەوە، بەشوومار مرۆڤی بە گەڵ و بە ناونیشان دەنە دەرەوە. حۆقدە پایز، حۆقدە گەڵا هەزانم بینیبوو کە بە جاری دووەم، بردمیانەوە بەردەم دکتەر.
هەژ دوای هەژ بیمارتر دەبووم. ئیتر قاچم لە دووم نەئەهات. پێستی لەشم هەڵدەوەری. دووەڵە بە ئارەزووی خۆی هەر شوێنکی جەستەمی پێباش بوایە سەری لەدەهێنایە دەرەوە، دووەڵەی پە کیم و میکرۆب.

خوێنبارکی دەم تەسک ببووە و یەکەکی تریان فروان ببووەوە. باش هەناسەم بە نائەدرا و کەکەی وشک بارکی بارنائەدام...
پاش پشکنین، دکتارەکە پێی وتم." تەنها کەسی لەم دنیایەدا کە خۆکە سپییەکانی جەستەت، لەبری بارگری پلامارت دەدەن! ئێوان لەبری ئێوەی بتپارێزن لە تانی نامۆ و قایرەسی کوشندە و نەخۆشی، خۆیان هەکاری نەخۆشکانتن. لە وەاتەک دەچیت هیچ هێزی سەربازی و بارگری نەبێت. یان وەاتەک، هێزە بارگرییەکەی دەستی لەگەڵ دژمناندا تێکەڵ کردبێت. ئێوان لە بری ئێوەی بتپارێزن، دەرگا بە ڕووی هەرشی لەشکری دوژمندا دەکەنەوە! کەم دەردی تە بە دەرمانێ. لە ملیۆنان کەس ، کەسێک وەک تە موبتەلای ئەم نەخۆشییە. دواجار هیچ چارەسارێک بە تە نییە و تا ئێستا دەرمانی نەدۆزراوەتەوە. تە بە نەخۆشی و هێزیلی دەمریت. هێڕ دوای هێڕ وەک تێزی سەر بالی پەپوولە هەڵدەوریت..."
لە تەمانی هەژدە پاییزیدا، قاچ و قوولم ئیتر خۆیان بە ڕانەدگیرا و بە گاگوێکە دەڕیشتم. وەک کرم، بە ژوورەکەدا، دەخشام و بە ئاستەم دەجووڵام. بە ناچاری باوکم، کورسی عارەبانەیەکی پزیشکی بە کەیم و ئیتر من ببووم مرۆڤکی ئیفلیجی سەر عارەبانەیەکی نەو ژووریکی تاریک و پە بانی بخورد. کەسێکی بەردەم ئاوێنەیەکی گەورەی پە مردووی بە گڵ و بە سەراغ. لە ژوورەکدا، تەنها دوو جەر خەکم دەبینی. ئێوانی دەهاتن تا شوێنی مردووەکانیان بە بدزمەوە. یان ئێوانی لە هێژگاری دوور یان نزیک، کوژرابوون و دەهاتنە ناو ئاوێنە ئەفسونگەراکەی بەردەمم، دیانبردم بە شوێنی زەر دوور و زەر نزیک، بە سەر تەرمە هەڵئاوساو و تەرمە بە ئێسکبووەکانیان. لە نێوان ئەو دوو جەر مرۆڤدا، خەشم نیوە مردوویەک زیاتر نەبووم. هەر بە هێاستیش وابووم. نیوەی لەشم مردبوو و تەنها نیوەیەکی کەنفت دژیا، کە هێژ دوای هێژ تەرازووی لایە مردووەکەم قورس و قورستر دەبوو. تاقە ئەندام لە منداڵ، نەک نەدەمرد، بەڵکو هێژ دوای هێژ بەهێزتر دەبوو. چاوەکانم بوو، کە وەک چاوانی گورگ، یان هێڵ، قووڵتر و تیژتر دەیانبینی. لە نەو بیرکی قووڵدا، لە نەو بیابانکی فراواندا، لە نەو دەریایەکی بە شەپڵدا، بە خرایی تەرمی قوربانییەکانم دەدزیەوە و شوێنیانم ئاشکرا دەکرد.
شەوان، کاتێ ئەو حەپانەم قووتدەدا کە دکتارەکە بە هەورکردنەوەی ئازارەکانم و نووستن بەی نوسیببووم. دەکەوتمە بارودۆخکی بە ئاگایی سەیرەوە! بە ویستی خەم، گڕغڕیبانی نەو ئاوێنەکە، دەهاتنە دەرەوە و دەستیان دەخستە ژەر باڵمەوە و سوک و ئاسان بەرزیان دەکردمەوە و لەگڵ خۆیاندا، دەیانبردمە نەو ئاوێنەکە و دوور دوور، قوڵ قووڵ، لەگڵ خۆیاندا دەیانبردم. بە شوێنانک کە

هەرگیز بە خۆنیش نەمبینیبوون! ئەوان سپی سپی، بە باڵی گەورەی پە شابالی شمشێریانەوە، بە دەنووک چوارپەلیان دەگرتم. بەرز بەرز دەیانفڕاندم و لە ژێرەوە زەوی هەر هەندەی تەپکی پە دەردەکەوت. نزم بەسەر ئاقیانوسەکاندا دەیانفڕاندم و لە شەپەلدا تەڕ و هەناسە سارد دەبووم. بەسەر بیابانی بە سنور و بە کۆتاییدا دەیانفڕاندم و لە نەو گەردەاوی چڕ و لولپەچدا، وەک فڕۆکە دەخولامەوە.
شەوێک یەکێک لە ڕەحمەکان، بەسەر بیابانەکەوە لە پەمەی گریانیدا و هاوار و ناڵەی ئاوەتەی لرفە و هاژەی گەردەاوی بیابانەکە بوو. بە دەم بەرهەنسکدانەوە پەی دەوتم.
"لە ژێرەوەی ئەم بیابانەدا، هەندە ئەسکوپروسکی قوربانییەکان زڕن. گەر هەزار ساڵیش تەمەن بکەی، لە ناو ئاوەنەکەتدا و بەردەوام بیانبگڕێت و یەک یەکیش بیاندزیتەوە، هەشتا هەموویانت بە نادزرێتەوە و ئاوەنەکەت لە بەزاری و تووڕەییدا هاوار دەکات " هل من المزید"
ئیتر لە توانامدا نەما، ئەو هەموو گڕە بزرە. شەوان یان ئەوان لە ئاوەنەکەوە دەهاتنە دەرەوە. یان من دەچووم نەو ئاوەنەکەوە. هەزاران ڕەحی نەو دەریای ئیجە، هەزاران ڕەحی نەو بیابانەکان، هەزاران ڕەح کە سەری بەاوی خۆیان، لە باوشدا بوو و عەوداڵی جەستەیان بوون. دەهاتن و دەیانویست من شوێنی جەستەکانیان بە بدەزمەوە.
دەهاتن و دەچوون. ژوورەکەم هەموو شەوێ، پە دەبوو لە ڕەحی گەر غەریب. هەندە شەو لە نەو شەپەلی باڵا و سەرسەختی دەریای ئیجەدا و لەگڕە بە شوومار مرۆڤی سەرگەرداندا بووم. هەندە شەویش لەگڕە سەدان ڕەحی بە ئاقڕەی نەو بیابانەکاندا بووم.
زەر شەویش ئەوان لە ئاوەنەکەوە دەهاتنە دەرەوە و میوانی من دەبوون. ئەوان بەزەییان بەمندا دەهاتەوە. لە خەم باشتر منیان دەناسی و دەیانپرسی. "ئەی ڕەحی خێت کوا؟! تە جەستەیەکی کەنەفت و ئەزیوی وەک جەستەی ئەمە، ئەی کوا ڕەحت کوا؟! "
دەستی دەنیایی و حورمەتیان بە شانمدا دەهێنا و دەنەواییان دەکردم. ئەوان تەکڵا دەیانوت. "چۆن لە ئاوا ژورەکدا دەژیت؟! فراوانی بیابان و قەڵای دەریا، زەر لەڕ خەشترە. "
ئاخە من ڕەحم هەیە، یان بوومەتە قیبلەنمای تراویلکە؟ ڕەحم کوا کە بیابان هەمیشە وەک قەشمەرەک، گاڵتەی پەکردووم. وردە ئەسکی پەنجەی منداڵانی پیشاندەدام و دەیوت؛ "ئەگەر زیرەکی، ئەم ناوکە خورمایانە، هیچ جۆرە خورمایەکە، بڕحیمە، یان بڕەمە، یا عەجوەیە...
کڵکەسەری دەم داچەقاوی پیشاندەدام و بە لاقرتەوە دەیپرسی؛ بەر

لەوەی ئەم مرۆڤە ببێتە خراکی من، چەند ددانی کەوتبوو؟ لە جلوبەرگی ئیزیدی ئەم کەمەن زەردبەوە، بووک و زاوای یەک هەفتە کامیانە؟ گەر زانیت خەباتت دەکەم…”
جگە لە خەکوشتن چ لەگاچارێیەک بە منی گاتجاری بیابان ماوەتەوە؟! تەنانەت خەکوشتنیش بە من گوزارشتکی پێ بە مانا نییە. من کوا ژیاوم، تا بمرم.
لە یارییەکی قورمیشکراوی بەر دەستی منداڵکی چەتوون، دوای ئەوەی پاترەکەی لاواز دەبێت و تەکی دەشکێنێ، هیچی تر نیم. هەر لە بنەتەوە، لە منداڵیمەوە، یارییەکی دەستی باوکم و بیابان بووم. قورمیشی دەکردم و وەک مەیمونکی ناقڵا و بە پێی ویستی خەی هەیدەپەراندم و بە کاریدەهێنام. یاری بەردەم ئاوێنەیەک کە هێندە دەستی ڕاستم هەبەیبوو، تا بە پەنجەم شوێنی ئەسکوپروسکی قوربانییەکان لە ناو تراویلکەی ئاوێنەکەدا، پیشانی کەسوکاریان بدەم، وەک سکی مەڕکی بە دان کەوتوو ئاوسابوو. وەک قەڵی بوکەڵەی دەستی کچەیەکی لاسار، شانم ترازابوو و خەریک بوو لەدەبووەوە. بە ناچاری بە ڕاگرتنی دەستی چەپم دەکردە کەڵەکەی ژێری.
کەواتە مردن، لەرە لەم تاریکییە، زەر خەشترە! بەیامدا و پێشیمان نیم. لەو ژوورە هەڵهاتم و وا لەرە لەم ژووری میوانخانەیەدا، کەتایی بەم گاتجای وەرزانە دەنم و ئیتر نە سەوزی بەهار و نە زەردی هاوین و نە بارانی زستانم بە گرنگ نییە. بیست جار لە ژیانمدا، هەموو ئەو گاتجاییە دووبارەیەم بینیوە. ئیتر دەموە بچمە وەرزی پەنجەموە. ئەو وەرزەی تەنها لە ناو ئاوێنەکەمدا هەیە. وەرزی بە هەنگی و بە بەنی، بە ئازار و بە جەستە، جێیەک لە هیچ جێیەک، بە ئاگاییەکی چەشنی خەوی قووڵی هاوین.

عومەر سەید

فریودانی دیجیتاڵی لە تەکنەکەمایەتییەکان: کاتێک واقیع

دەبێتە درۆ لە دونیای ئۆنلاین – مەترسی و چارەسەر.. دیار سعدی

پێشەکی

مرۆڤەکان هەمیشە چەندین جۆرگا و میتۆدیی جیاوازیان تاقیکردۆتەوە لەمەڕ گەیشتن بە ئامانجەکانیان هەروەک فریودان یاخوود فێڵکردن بە نمونە. لە ڕاستیدا گەر پێناسەیی فریودان بکەین بریتیە لە شاردنەوەی ڕاستیەک و لادان لە واقع لەبەرانبەر بەدەستهێنانی ئامانجێکی دیاریکراو و هەروەها مەژووییی فریودان لە تاکتیکە سەربازییە کۆنەکانەوە دەستپێدەکات هەتاوەکوو دەگاتە توێژینەوە دەروونیە مەدەرنەکان.

فریودانی دیجیتاڵی لە سەردەمی ئێستادا

لەم سەردەمەیی ئێستاشدا کە سەردەمی تەکنەلۆجیایی زانیاری و زیرەکی دەستکردە و میتۆدە لاوەکیەکان چیدیکە بەشوێیەکی هێمایی پشتیان پێنابەسرێت بەهەکاریی لەکارکەوتنی میکانزمەکانی لەنێو دونیایی پێشکەوتووییی ئەمڕدا. هەرشبەران و وڵاتان و هێکخراوەکان فێڵمکی نوێ لە فریودانیان بەرهەمهێناوە بەناویی فریودانی دیجیتاڵی کە تێیدا هەرشبەر لەژێر هەر هاندان و هەکارێک بە ئەمجاندانی تاوانێک یان کارێک هەڵدەستێت بە فریودانی کەسی قوربانی.

لێرەدا بۆتنها باس لە فریودانە دیجیتاڵیەکان (ئۆنڵاین) دەکەین سادەتر ئەو فریودانانەیی نێو دونیایی تۆڕە کەمڵایێتیەکان چونکوم لەڕاستیدا هەموو جۆرە فریودانەکان کە لەنێو دونیایی واقعدا بەرجەستەن و بەردەستن دەتوانرێ لەنێو دونیایی دیجیتاڵیدا بەکاربهێنرێت.

نمونە: کەرکردنەوە و خواردنی پارە هەتا چەند ساڵێک لەمەوبەریش لەنێو هەرێمی کوردستان و عێراق بووبوو بەباو. بەڵام لەدوایی پێشکەوتنیی میتۆدەکان و هێگاکان هەرشبەران و فریودەران زیفرمەکیان لەنێو کارەکانیاندا ئەنجامدا ئەویش بەهاتنە نێو دونیایی دیجیتاڵی و ئینتەرنێت.

هەکارەکانی ئاوگۆ بە دونیای دیجیتاڵی

١. شاراوەیی

هەرشبەران و فریودەران دەتوانن تا ڕادەیەک و ماوەیەکی سنوردار

یاخوود ماوەیەکی درێژخایەن بە شاراوەیی بمێننەوە لەنێو دونیایی ئینتەرنێتدا لە کاتگەیی بەکارهێنانی ئامرازیی تایبەتەوە.

٢. کەسایەتی ساختە

هەرشبەران و فریودەران لەنێو دونیایی ئاستەقینەدا ناتوانن ناسنامەیەک و فەرمکی نوێ لەخۆیان دروستبکەن چونکوم پێویستی بە پێسەیەکی درێژخایەنە و هەندەکجار ئەستەمیشە. بەڵام لەنێو دونیایی دیجیتاڵیدا وەک کورد دەڵێت "زەاتەیە".

٣. ئامرازیی پێویست

هەرشبەران و فریودەران بە گەیشتنیان بە ئامانجەکانیان و ویستەکانیان پێویستیان بە ئامرازە هەبەت ئامراز هەموو ئەو ئامرانە دەگرێتەوە کە کارئاسانی دەکات بە بەکارهێنەرەکەیی بە هەر مەبەستێک. بە نمونە کلیکێک بە کردنەوەی دەرگایەک. لەنێو دونیایی دیجیتاڵیدا هەرشبەران و فریودەران خاوەنی ئامرازی پێویستن بە دروستکردن و بەرهەمهێنانی کەسایەتیەکی ساختە. وە ئامرازەکان ئیمەیە یاخوود ژمارەیەکی پێوەندی یانیش بەرنامەیەک بە ئەنجامدانی کارەکانیان.

ئامانجەکانی هەرشبەران و فریودەران

لەرەدا پرسیارێکی گرنگ دێتە گۆڕێ، ئایا بۆچی هەرشبەران و فریودەران ئەم کارانە ئەنجام دەدەن و دەکرێت زیانی کەسایەتی و ماددیش بەکەسی ئامانجگیراو بگەیەنن؟ وەاڵامەکەیی دابەش دەبێت بە چەند هەکارێکی دیاریکراو و هەندەکجار وەاڵامی پرسیارەکە دابەش دەبێت بە سەر ئەو جۆری میکانیزم و میتەدانەیی هەرشبەر و فریودەران لەنێو پێسەیی کارکردنەکیان بەکاریانهێناوە.

نمونەیەک:

دوو کەس هەڵدەستن بە دروستکردنی پێجێک لەنێو تۆڕی کۆمەاڵیەتیەکان و بانگەشەیی دەوەڵەمەند بوون دەکەن لە ماوەیەکی کورتدا و شێوازی پارەکەش دراوە ئەلیکترۆنیەکانن (کریپتۆ کەرسنی) و بانگەشەدەکەن بە بەشداریکردن لە پڕۆگرامەکە پێویستە پێش وەختە بە بڕیی ١٠٠ دۆلار بەشداری بکرێت و پاشان ١٠٠ بەرنزیکەیی بەشداریی لەم پڕۆگرام و بانگەشەیە دەکەن. دوایی چەند هەڕێک ئەم دووکەسە هەڵدەستن بە هەڵشکردنەوەی پێج و هەژمارەکانیان. ئیدی لەرەدا بەمان دەردەکەوێت ئامانج و ویستی هەرشبەر و فریودەران دەستکەوتنی پارە بووە.

هەکارەکانی گشتی:

١. تێکڕدنەوە
٢. ئابووریی
٣. زیان گەیاندن بە کەسایەتی
٤. بوونی کێشەیەکی دەروونی

دیاریکردنی ئۆگری سەرکەوتن

هەرشبەران و فریودەران لەناو دونیایی دیجیتاڵیدا ژینگەیەکی لەبارتر و فراوانتریان هەیە وەک لەناو دونیایی واقعدا چونکوم مەرج نییە هەموو تەکنیک و میتۆدەکانی فێڵکردن و فریودان کاربکەن. بەڵام لەناو دیجیتاڵیدا ئۆگەرەکانیان کەمتر نیە لە ٨٥٪ بۆ ٩٠٪.

نمونە لە دونیای واقع:

با خەیاڵ بکەین کەسێک دەیەوێت لە دونیایی واقعدا گفتوگۆ دۆستانە و ئافرەتێک بکات و پاشان بۆ مەرامێکی قێزەونی خۆی بکاربهێنێت. بەڵام ئایا ئەم پرۆسەیە ئۆگەریی سەرکەوتنی هەیە لەناو دونیایی واقعدا؟ بۆگومان ئۆگەر باسی وڵاتانی پێشکەوتوو نەکەین وڵاتانی ئاسیایی بکەین پێژەیەکی کەم دەبێت و لە وڵاتانی ئەورووپا پێژەیەکی بەرزتری دەبێت.

با ئەمە هەرێمی کوردستان و عێراق هەبێژەرین بۆگومان بۆشکن لەناو وڵاتانی پێشکەوتوو ناوەڕاست و هۆشتان ئاین و کلتور و خێزان زۆری سەرکی دەبینن لە کەمگادا. ئەم پرۆسەیی هەرشبەر و فریودەران لەناو دونیایی واقعی هەرێمی کوردستان و عێراقدا ئۆگەرکی کەمی هەیە چونکوم بەهۆیی ژینگەیەکیی ئاینی و کلتوری و خێزانی و بوونی سنورێک بۆ قسەکردنی نەوان کچان و کوڕان لەدەرەوەی ماڵەوە و خێزان کارکی ئەستەمە.

لە دونیای دیجیتاڵیدا:

بەڵام هەرشبەران لەناو دونیایی دیجیتاڵیدا هیچ سنورکیان نییە. وەک دەڵێن هەموومان میوانکی نادیار و شارەومان هەیە لە ماڵەوەماندا ئەوانیش مۆبایل و تەبڵەت کەمایەتیەکانن، هەرشبەران لەناو دونیایی دیجیتاڵیدا دەتوانن بۆبە لەدەرگادانی کەسی قوربانی و ئاگازی بەرانبەر بچنە ژوورەوە و پەیام و ویستی خۆیان بگەیەنن چونکوم ئەم مۆبایل و تەبڵەت کەمایەتیانە لەلایەن دایک و باوکان و کەس و کارەوە چاودێری و چاوی لەسەر نییە. وەک جاران چۆن کەسێک لە ماڵەکدا بۆکس و دڵابی خۆی هەبووە ئیدی ئەستا بەهەمان شێوازە تەنها بە فۆرم و جۆرکی نوێوە.

حاڵەتەکان لە هەرێمی کوردستان و عێراق

وە ئەستاش لە هەرێمی کوردستان و عێراقدا دەبینین و دەبیستین زۆربەی هێرشەکان و گەچەپانە ئەلیکترۆنیەکان لە فۆرم و جۆرییەکی هەڕەتانەدا گۆڕانبەرن لەپێناو مەبەستێکی دیاریکراوی خۆیان و ئەم مەبەستەش دەکرێت دەست گیرشتن بێت بە وێنەیی نەشیاو یاخوود قیدیەیی نەشیاو یانیش ئاوەتا بواریی ماددی.

وە هەروەها لەناو مەملەکەتی ئەمەدا هەردوو جۆرە لەئۆرزیی واقعدا دیارن کەسێک دوایی دروستکردنی پڕوفایل و هەژمارێکی ساختە و خۆ نزیککردنەوە لەگەڵ ڕەگەزیی بەرانبەر لەژێر دروشم و پاوپاگەندەیی هاوسەرگیری و خۆشویستی و پاشان دەستکەوتنی وێنە و قیدیەیی نەشیاو دووبارە لەژێر دروشمی ئاوەیی خۆ تە هەردەبیت بەهاوسەرم ئیدی بۆچی ئارەزوویی یەکتری بۆتان نەکەینەوە.! ئیدی دوایی ئاوەیی هەرشبەران و فریودەران گیرشتن بە ئامانجکانیان دەست دەکەن بە هێرشکردن داواکردنی بڕێک پارە یانیش ئاوەتا دەستکەوتنی مەرامە قەزەنکانیان بەشاوەیەکی فیزیکی.

پڕوفایلی ساختە (کاتفیشینگ)

لەڕەدا ئامانجم دوایی ئەم نوسینانەیی پێشوو تەنها بریتیبوو لەگیرشتن بە خاڵی مەبەست ئاویش "پڕوفایلی ساختە" بوو. گەڕەکم بوو پێشوختە تێگیرشتن و هۆشیارییەک ببەخشم بەخوێنەر تاوەکوو پێشخانەکی چڕیی هەبێت لەم بابەتە بەرفراوانە کە تەنانەت چەندین توێژینەوە و وتار و کتێب هەڵدەگرێت.

پێناسە:

"کاتفیشینگ" یاخوود پڕوفایلی ساختە بریتیە لە تەکنیکێک کەسی هەرشبەر هەوڵدەستێت بە دروستکردنی پڕوفایلێکی و ناسنامەیەکی دیجیتاڵی ساختە لەبەرانبەر گیرشتن بە مەرام و ویستەکانی. وە ئامانجکانیش لە نوسینەکانی پێشوودا باسمان لێوەکردووە.

لە سەردەمی ئەمەدا لەناو وڵاتانی ئەورووپایی و ئاسیایی و هێژەهاتی ناوەڕاست بە کوردستان و عێراقەوە ئەم میتۆد و تەکنیکە زۆر پشتی پێ دەبەسترێت. ئاوەیی گرنگە بزانین ئەم تەکنیکە تەنها لەناوان گەنجەکاندا بەکارنایێت بەڵکو هەندێکجار کەسانی تەمەن گەورە و پێگیرشتوو بە زوبانە سادەکە "پیر" هەڵدەستن بە ئەنجامدانی ئەم تەکنیکە بە گیرشتن بەمەرامێکی جێستەیی و کەسی قوربانیش بەگومان هەندێکجار تەمەنێکی هەرزەکار و گەنجی هەیە.

وەک ئاماژەمان پێداوە دونیایی دیجیتاڵی بۆتەواوەتیی ژینگەیەکیی فراوانتر و ئاسانتری بە هەرشبەران و فریودەران ڕەخساندنەوە

تاوکوو بە ئاسانی بگەن بەوەی دیانەوێت وەک چەن هەشتان لەنەو کەمەگەیی خەمان دەەن: ئەم ئینتەرنێتە زەر کارئاسانیی کردووە ئەوتا ئەمریکایی بە هەناویتە نەو ماەکەت. بەەام لەردا و لەم حاەتەدا بەکارهەنەر بە دەروون دروستی و مەبەستی وەرگرتنی سوود و زانیاریی بەکاریدەهەنیت. وە دەشبێت ئاماژە بەوە بدەین هەمان ئەم ئینتەرنێتەیی ئەمریکایی بە هەناویتە ماەکەت. چەندین تاوان و ژەرزەمینی تاوانی هەناوێتە نەو ماەکانماناوە.

چالاکیەکانی دیاریکردنی هەرشبەر

بەداخەوە لەنەو ئاسایشی ئەلیکترەنیدا هونەریی دیاریکردنی هەرشبەر پەەسەیەکی تەواو ئاەزە بەیە لەم سەردەمەدا وازیان لەوە هەناوە کەیە هەرشەکە یاخوود فریودانەکەیی ئەنجامداوە بەەکو زیاتر جەخت لەسەر وەەامدانەوەی ٤ پرسیاریی تایبەت کراوەتەوە ئەوانیش بریتین لە:

پرسیارە سەرەکیەکان:

١. بەچی؟
٢. چەن؟
٣. کەیی؟
٤. کە؟

بەگومان وەەامدانەوەیی پرسیاریی بەچی و چەن و کەیی تا ادەیەک ئاسانن بەەام کە؟ کە مەبەستی کەسی هەرشبەرە تا ادەیەک قورسە بەهەیی زەربووونی ئەو ئامرازانەیی هەرشبەران بەکاریدەهەنن بە خەشاردنەوە و شاردنەوەیی ناسنامەکانیان. چونکوم لە استیدا مەرج نیەە هەرشبەر هەەکی پەیوەندی بەکاربهەنێت کە لەنەو عەەاق و هەرەمی کوردستاندا کاردەکەن بەەکو لەوانەیە ژمارەیەکی کاتی یان ژمارەیەکی دیجیتاەی کەی بێت و ژمارەکە بەناوەکی ساختە و ناونیشانەکی ساختە تەمارکرابێت.

لەردا وەک پسپەە و توژەرەکی ئەم بوارە ناەەم نادەزرێتەوە چونکوم شاراوەیی ناسنامەیی هەر کەسەک تەنها هەتا ئەوکاتەیە کە پەیوەست دەبێت بە ئینتەرنێتەوە بەەام پەویستی بە پەەسە و کاتەکی زیاتر هەیە لەبەرانبەر دیاریکردن و دەستنیشانکردنی کەسی هەرشبەر و فریودەران.

چارەسەرەکان

هەتا ئەرە باسمان لە قەناغەکان و مەترسیەکان کرد، بەەام بەگومان خودا کاتەک دەرەدەک دەنەرێت چارەسەریشی لەگەە دەنەرێت. وەک کوردەواریی دەێت درد بە درمان نایێت، یانیش هەموو کەشێەک

چارەسەرکی هەیە مادام پەی دەگوترێت کۆشە و بەگومان چارەسەرکردنی کۆشکانیش بەپەی ژینگەیی وڵات و خەزان و کلتور و ئاستی مەعریفی و هۆشنبیری کەسی قوربانی دەوردەبینێت.
لەرەدا دەموەت ئاماژە بە چەندین خاڵ بدەم دەتوانرێت لەدوایی قەدەریی پەروەردگار ببێتە هۆکارێک بۆ سەلامەتیتان لەنێو دونیایی دیجیتاڵیدا لەنێو ئەو دونیاییەیی واقیع دەبێتە درۆ. ئەم خاڵانەش بریتین لە:

١. متمانەنەکردن بە ئاسانی
وتەیەک هەیە دەڵێت کاتێک متمانەت کرد زانیاریەکان وەکو کانیاو لەی دەژەن، هەر بۆیە بە ئاسانی متمانە بە هیچ کەسێک مەکە چونکوم لە ئێستادا بە ئاسانی دەنگ و وێنە و ڤیدیۆکان ساختە دەکرێن و پەویستە بشزانین قسە ئەوەندە فەقیرە هەموو کەس پەی دەوەرێت.

٢. هەموو زانیاریەکان بەشمەکە
پەویست ناکات ئەو زانیاریی و بابەتانەیی کەسین و پەیوەستن بە ژیانی خۆتەوە لەگەڵ هەموو کەسێکدا بەشی بکەیت.

٣. پڕۆفایلەکەت با قفڵ بێت
لە ئێستادا تەواو کەمپانیاتیەکانی وەکو فەیسبووک و ئینستاگرام یاخوود تیکتۆک زیادکراویی "هەژماریی تایبەت" پەایڤت ئەکاونتی هەیە کە تەیدا تەنها ئەو کەسانەیی لایی تۆ هەن و هاوڕێتن وێنە و ڤیدیۆکانت دەبینن و ئەگەر بڕیزت کەسێکی ناسراو یان تەمەنکت نیە و هۆشیاریت کەم لەنێو دونیایی دیجیتاڵیدا ئەوا با هەژمارەکەت قفڵ ببێت و پەایڤت بێت چونکوم لە ئێستادا چەندان حاڵەت هەن کەسێک تەنها وێنەیەکی خۆی لەنێو سناپچاتدا یانیش لەنێو ئینستاگرامدا داناوە و وێنەکە بردراوە و نوسراویی نەشیاویی لەسەر نوسراوە و ئەمەش بۆتە دروستکردنی کۆشەیی کەسی و خەزانیی و دەروونی.

٤. وڵامی هەموو پرسیارێک مەدەرەوە
کاتێک هەر کەسێک پرسیارەکت لە دەکات سەبارەت بەکەسێکی دیکە ئەوا وڵامیی ئەم پرسیارانە مەدەرە چونکوم دەکرێت کەسی هەرشبەر لەگەڵگەیی تەوە کەسێکی دیکە بە ئامانج بگرێت وە ئەگەر پرسیارەکەش سەبارەت بەخۆت بوو پەویست ناکات هەموو زانیاری و هەموو وڵامەک بدەیتەوە وەک شوێنی نیشتەجێبوون هەندکجار تەمەن یان پەدانی ئیمەیڵەکەت (پەستی ئەلیکترۆنی).

٥. فێری خۆشەویستی

ئاگادارێ هەرشەران هەندێکجار بە ئاوەیی زانیاری زیاتر لەسەر تەیان کەسێکی دیکە بدەست بهێنن هەندێکجار زۆر بە لەزانانەی پەیوەندیکی سەزداریت لەگەڵ دروست دەکەن و ئەم پەسەیە بەماوەیەکی درێژدا تەدەپەڕێت لە یەکتر ناسین و تا دروستکردنی متمانە هەر بەم بۆنەیەوە ئاگەر هەر کەسێک دوو قسەیی ناسک و جوانی بە کردیی وامەزانە ئاوە شاسواریی خۆنەکانت...

چۆنیەتیی ناسینەوەی کەسانی هەرشەر و فریودەر و پڕفایلی ساختە ئایا چۆن بتوانین کەسانی هەرشەر و فریودەر و پڕفایلی ساختە بناسینەوە؟ ئەم وەڵامە دابەش دەبێت بەسەر چەند خاڵێکی دیاریکراو، لە ڕاستیدا نیشانەکان و میتۆدەکان زۆرن بەڵام لێرەدا گرنگی و جەخت دەکەینەوە سەر چەند بابەتێکی دیاریکراو لەوانە:

١. ڕەگەزنامەدان بە پەیامی تەلەفۆنی و ڤیدیۆ

کەسی هەرشەر و فریودەر ڕەگەزنامەدات بە پەیامی تەلەفۆنی و ڤیدیۆ قسە بکەن، هەندێکجار دەکرێت بە دروستکردنی متمانەیەک بە پەیوەندی تەلەفۆنی لەڕەگەیی ماسنجەرەوە یان سناپچات یان انستاگرام قسەبکات بەڵام بە هیچ شێوەیەک لەڕەگەیی ڤیدیۆیەوە قسە ناکات.

٢. ئەنجامدان نەبوون و کەمی وەڵامدانەوە

کەسی هەرشەر و فریودەر هەمووکات ئامادەی نیە واتا لەسەر هێڵ (خەت) نیە و ئامادەش دەکرێت ئامانجی دروستکردنی هەگربوون بێت. وە هەروەها زۆربەیی جارەکان وەڵامدانەوەیی پڕفایلی خەیی نیە و وەڵامدانەوە لەسەر پڕفایلەکەیی نیە. وە چەند هێژمارێکی (ئەکاونت) کەم بەکاردەهێنێت یان یەک دانە.

٣. کەمی هاوبەش و فۆلۆوەرز

کەسی هەرشەر و فریودەر هەمیشە لەگەڵ تۆڕە کۆمەڵایەتیەکاندا هاوبەش و فۆلۆوەرزێکی (شوێنکەوتوو) کەمیان هەیە وە زیاتر کەسانی نەناسراون یان کەسانی بیانین.

٤. تازەیی هێژمار

کەسی هەرشەر و فریودەر هێژمارەکانیان ماوەیەکی تازەیە دروستکراوە هەندێکجار دەکرێت هەفتەیەک یان دوو هەفتە یان نزیک مانگێک ببێت. ئاگادارێ هەندێک لە کەسانی هەرشەر و فریودەران مێژووی دروستکردنی پڕفایل و هێژمارەکانیان دەگەڕێتەوە بۆ چەند مانگێک یان ساڵێک تاوەکوو متمانەیەکی زیاتر ببەخشن بەکەسانی دیکە و بۆ ئاسانی دواتر ئامانجەکانیان بدەست بهێنن.

٥. بەکارهێنانی وێنە و ڤیدیۆی خەیان

کەسی هەرشەر و فریودەر هەرگیز وێنەیی خۆی یان ڤیدیۆیی خۆی بەناوناکەتەوە بەڵکو زۆربەیی جارەکان وێنەکانیان یان ڤیدیۆکانیان

هی کەسانی دیکەن یانیش لە ڕگەی زیرەکی دەستکردەوە دروستکراون یانیش لە گوگڵ و پلاتفۆرمەکانی دیکەوە هێنراون.

٦. داواکردنی وێنە و ڤیدیۆی نەشیاو

کەسی هەڕەشەکار و فریودەر دوایی ماوەیەک لەیەکتر ناسین و دروستکردنی پەیوەندی داوایی وێنە و ڤیدیۆیی نەشیاو دەکەن و پاشان دەست دەکەن بەهەڕەشەکردن بە پەیوەندیکی قزۆنی جەستەیی و یاخوود بڵێک پارە لێبڕانبڕ ڕاگرتنەوە و بڵاونەکردنەوەی ئەم ڤیدیۆ و وێنانە.

داواکردنی هاوکاری

لەڕاشدا دەموەت ئاماژەبدەم بەوەیی ئەگەر لەنەو خەزانەکیت تا ئادەیەک زینگۆ و دڕفۆتک هەیە بە قسەکردن لەگەڵ ماڵەوە سەبارەت بەم ڕووداوەیی هاتووە دەتوانیت داوایی هاوکاریی بکەیت لەلایەن کەسکی متمانەپکراو لەنەو خەزانەکەتدا یانیش پەیوەندی بەلایەنی یاسایییەوە بکەیت تاوەکوو هاوکارتت ببن لەچارەسەرکردنی کێشەکانت.

کۆتایی

بە هیوای ئەوەی ئەم وتارە بووبێتە هۆکارێک بۆ زیادکردنی هۆشیاری و ئاگاداریی خوێنەرانی بەڕێز لە مەترسیەکانی فریودانی دیجیتاڵی و چنیەتیی پارێزگاری لە خەمان و خەزانەکانمان لەنەو دونیایی ئۆنلاینەدا کە تێیدا واقیع دەبێتە درۆ.

سووراوی ژنەکان مەشکێنن!..

سەدیق سەعید ڕواندزی

هیچ شتێك هەندەی ژنێتی، چێژ و جوانی و هەستی ژنانە بە ژن نادات. ئەمە بۆ مانایە نا، کە ژن ئەو ژنبوونەی خۆی لە سەبۆری گەورەی پیاوێکدا ببینێتەوە و پێی وابێت بە ئەوەی گوزارشت لەو ژنێتیەی خۆی بکات، دەبێ پیاوێك لە ژیانی هەبێت، بەکو بۆ مانایەی ژن هەست بکات خۆیتی و ناسنامەی خۆی وەك مرۆڤکی سەربەخۆ، بێ پاشکۆ ببینێت، کە تەنە ڕەنگدانەوەی بوونی خۆیتی ئیدی نەرێك هەبێت یان نا، چونکە دواجار ئەو بەرلەوەی ژن بێت، مرۆڤ و پیاوێك هەبێت یان

نا، ئەو هەر ژنە.
لە کۆمەڵگەی ئەمڕدا، پیاوی کورد بە گشتی زۆرینەیان نازانێت پێی بڵێ ژنتییە بۆرێت کە لە کۆسایەتی و دنیابینی و ڕوحی ژن هەیە، بۆیە هەر لە سەرەتاوە ئەو بەرکەوتنە خۆزانییە دروست دەبێت، تا سەر دەکەشێت بە جیابوونەوە، لەوەشدا بەشکی زۆری ئەو کێشانە، پەیوەندییان بە هەوەدان بە بێ (ئەوکەردن) هەیە لە ژیانی هاوژینیدا، کە ژن دەیەوێت، پیاوەکە وەک خۆی لە بکات و بە پێچەوانەوەش! بۆیە لە کێشەی بچووکەوە ئاریشەی خۆزانی گەورە سەر هەڵدەدن و ماڵێکە دەبێتە دۆزەخ و منداڵیش باجەکەی دەدات. ژن بە سرووشت، ڕەمانسی و جوانە، چێژ لە هەموو ئەو شتە جوانانە وەردەگرێت، کە ڕەهەندێکی ئستاتیکیان هەیە. ژن حەزی لە ڕێکخستن و خاوێنی و ئەتەکێت و کارکردنە بە ڕێکی و زەربەی هەرە زۆری پیاوانیش پێچەوانەی ئەو خەسڵەتە سایکۆلۆژیانەی ژنان دەجووڵێنەوە، لەکاتێکدا دۆزانن ئەم ئەوان نیگەران دەکات. پێی بردن بۆ هەستی ژنتییە لە ژیانی هاوژینیدا، زۆر گرنگە و دەتوانێت ببێتە بنەمای بەردەوامی خۆزانێکی سەرکەووتوو، پەروەردەیی و تەندروست، ئەمیش لە ڕگەی زمانی گفتوگۆ، لە یەک گەیشتن و چوونە نێو ئەو دنیایەی ژن، کە پیاو دەتوانێت لەو پێی تووڕەییەوە، بە لە ئامێزگرتن و ماچێک، هەوری بکاتەوە و نیگەرانییەکەی بڕەوێنێتەوە، بەڵام پیاوان پێچەوانەی ئەو خەسڵەتانە دەجووڵێنەوە. بە نموونە:
ژن کاتێ بازاڕ دەکات، وەک پیاو نییە، ڕاگوزەرانە سەیری شتێک بکات و دواجار بیکڕێت، بەڵکو ژنان، قووڵتر، نیگایانەتر، دەڕواننە کەرستە و کەلوپەلەکان و هەوەڵدەدەن، لە ڕووی هونەریی و جوانکارییەوە شتێک بکڕن، کە لەگەڵ ژینگەی خۆزانی و ماڵ و ڕێکخستنی ئەندازەیی و هونەریانەی ماڵەکە یەک بگرێتەوە، ئەمە وەرای ئەوەی ڕوژدیشن لە ماڵەوە کردن، چونکە کەمتر دەست بڕاون، کەچی هیچ پیاوێکی کورد نییە، ڕقی لە بازارکەدن لەگەڵ هاوسەرەکەی نەبێت، بە ئەوەی ئەوەی بە خەیاڵی دابێت، کە چ چێژ و هەستێکی جوان و خۆش بەهاوسەرەکەی، قەڵەی لە قەڵەی هەڵکەشی و بە یەکەوە بژاردەی هاوبەشیان هەبێت.
بە دەگمەن پیاوێکم بینیوە ڕقی لە بازاڕکردن لەگەڵ ژنان نەبێت، کەچی هەمان ئەو پیاوانە بەڵایانەوە ئاسایی دەیان کاتژمێر لەگەڵ هاوڕێکانیان لە سەر گەعدە، تاوڵە، کەنکان، تڤڤ و دەمینە دابنیشن، کە ئەمەش نیگەرانی لای ژنان دروست دەکات و مافی خۆیانە ! کاتێ پیاوێک، بە هیچ بیرکردنەوە و هەوەستێک، سووراوی ژنکەی بە هەی لێک تێنەگەیشتنێکی بچووکەوە دەشکێنێت، دەبێ بزانێت ئەو لە ناخی ژنکەی داوێ ڕوحی بریندار کردووە، چونکە لە ڕاستیدا ژنێتی

بریندار کردووە. کەرستەکانی جوانکاری، کە بەشکن لە سرووشتی ژنەتی و ژن چێژی لە وەردەگرێت، پیاوان نەك دەبە قووە هەستی پە بکەن، بەکو بە بەوای من دەبە ببنە هاوبەشی ژنەکانیان و ئەوان لەنگی سووڕا و مەکیاژ و جوانکاریەکانیان بە هەبژێرن، تا هەست بکەن ئەوان تەنها شازادەی هاوسەرەکانیانن، نەك بیانشکێنێت کە مایەی ئازار و خەم و نیگەرانییە بە ژن، کە لە وشیەك زەر زیاتر بریندارى دەکات ! لە نەو خەزان و لە ژیانی هاوسەریشدا، گەرچی ژیانەکی دوانەیی و هاوبەشە، بەڵام ئەم ژیانە بەو مانایە نایێت کە ئیدی کاتە ژنەك شوو دەکات و پیاوەك دێتە نەو ژیانی، ئیدی ژنەتی کەتایی هاتووە، بە پێچەوانەوە ژن و گوزارشتکردن لە هەستی ژنەتی کە بەشکە لە سرووشتی بایەلۆژیانەی ژن، هەر دەمێنن. من زەرجار گوێبیستی ئەوە دەبم کە بەچی ژنەك کە منداڵ و هاوسەری هەیە، کاتە دەچێتە بازاڕ، خەی جوان دەکات؟ بە نەخەشی دەچێت میکیاژ و سووراو دەکات؟ لە ڕاستیدا ئەو پرسیارانەی پیاوان، زەر دوورن لە دنیای ژن، ناشتوانن وەڵامەکی لۆژیکیان بە هەبێت چونکە خەیان ژن نین، ژن ئەگەر لە تەمەنی هەشتا ساڵیش بێت، هەر خەی وەك ژن دەبینێت و چێژ لەو ژنەتییەی وەردەگرێت و ئارەزووی لە خەڵازاندنەوە و جوانکردن و نمایشی ژنەتی هەیە، چونکە ئەمە دواجار سرووشتی ژنە و بەشکە لە سایکەلۆژیا و جیهانی ژنانەی ئەو، کە وەك تاکەك ئازاد و سەربەستە، لە بایەخدان بە جەستە و ڕووخساری خەی، چونکە لە تایبەتمەندی مرۆڤکانە. گرنگە پیاوان، قووە درك بە ژیانی هاوژینی و ژنەتی لە ژندا بکەن، نەك پەنا ببنە بەرکردەوەیکی منداڵانەی وەك سووراو شکاندن، کە ڕەفتارەکی هەرزەکارانەیە. سووراوی ژنەکان هی ژنەکانە و بەشکە لە دنیای ئەوان، بەیە نابە پیاو بەوای وابێت، گەر ژنەك بووە هاوژینی، ئیدی ئەو دەبە تا هەتایە ماڵئاوایی لە ژنەتی بکات و هەموو ژیانی لە نەو ناندین ببات سەرو سووراو نەکات، وەك ئەوەی ئەمە لە کەمەگەی ئەمەدا باوە، کە ژن یەکسان دەکەن و بەناندین و ئەرکەکەی تەنها لەخەزمەت پیاو و خەزان دەبینن، وەك ئەوەی ژن کارەکەر بێت. کە ئەمە تێگەیشتنەکی یەکجار هەڵەیە لە ژیانی هاوژینیدا.

*سەرنج/ چەند ڕۆژێك لە مەوبەر، پیاوەك لەکەرکوك، سووراوی ژنەکەی بە هەی دەمەقاڵێیەکەوە شکاندو هاوژینەکەشی، سکاڵای لە سەر تۆمار کرد.

ئاوەزان و پەیام و ویژدان..
ستار ئەحمەد

هەندێ جار نجاوم،
نە دڵکم ماوە بە خۆشویستن و
نە خۆنەک بە تەفسیرکردن
تەنها جانتایەکی سەفەرو جوتەک پێڵاو
تەواوی ئەم وەرزە ساردەی پێ تێ دەکەم
لەرەوە
ئاوازێکی شکاوی دەم گیتارێکی بێ خۆش و
گرانیەکی خەمناکی گەرووی تیترواسکێیەکم
دووایین ماڵئاوایيدەکەم
وشەکانم دەسپێرم بە قەڵەمیکی نوک تیژو
با لەدوای خەم
بە حونجەوە بشایيەکانم بە پەکاتەوو
خاڵێک لە کەتایی حەزە بە نازەکانم دابنێ و
هەنگاوە لەبارچووەکانم خەتبدا
ئیدی لەرەوە
دەفرەکم لە جودایی و
تروسکایی هیچ ئومێدەکم نەماوە
چم داوا نەکرد
جگە لەوەی
هەندەی زەردەپەڕەک تەمامان
هەندەی تابلۆیەک ڕەنگ و
هەندەی گوڵێک خەندەو
هەندەی پەپولەیەک فڕینم پێببەخشی
ئێستا کە ڕەیشتم
هەموو هەورەکانی ئاسمانم بە بگرینی
بەشی ئاوەدانوویەکم ناکەن
هەموو دونیام بە بژێنی
ئاوازێک نامهێنێتەوە سەما

ئەم قەسیدەیەی "ئاوەزان نووری" دەقێکی شیعریە، پڕ لە هەستی خەم و بێزاری، کە بە شێوازێکی نوێ و هەست بزوێن دەربڕیوە. شیعرەکە زیاتر سەرنج دەخاتە سەر کێشەیهاتنی ئارەزووەکان و تواوبوونی توانای خۆاگری لەبەردەم ژیانێکی پڕ لە ئەنج.
لێرەدا هەوڵدەدەین بە قەسیدەکە دەخەمڕوو :

: ناوەڕۆکی سەرەکی و پەیام:

پەیامی سەرەکی شیعرەکە بریتیە لە تواوبوونی توانای دڵ بە خۆشویستن و پێچانی خۆنی ئایندە ("نە دڵکم ماوە بە خۆشویستن و نە خۆنێک بە تەفسیرکردن").
"هێندە ئەنجاوم" خاڵی دەستپێکە، کە هەموو شیعرەکە ڕوونای دەکاتەوە. شاعیر خۆی بە گێشتێکی بگۆڕانەوە ئامادە دەکات ("جانتایەکی سەفەرو جوتێک پێڵاو")، کە گێشتەکە لەناو ئەم وەرزە ساردەدا (ساردیی ژیان و هەست).
شاعیر خۆی بە ئاوازێکی شکاوی دەمی گیتار و گەرانیەکی خەمناکی تیترواسکە دەچوێنێت، کە نیشانەی ئاوێزە مەسیقای ڕۆح و ژیانی تێکشکاوە و ئیتر ناتوانێت چێژی لە ببینێت.
: دەڕۆکانی کەتایی پێن لە بەئومێدی و تواوبوونی چاوەڕوانی.
تەنانەت فرمێسکی هەموو هەورەکانی ئاسمان و مەسیقای هەموو دنیاش ناتوانێت وەک جاران ژیان و شادی بە شاعیر بگەڕێنێتەوە.
: شێواز و وێنەی شیعری (تەکنیکی دەربڕین):
سادەیی و ڕاستگۆیی: شیعرەکە بە زمانێکی سادە و ڕاستەوخۆ نووسراوە، بەبێ هەستکی قووڵی تەدایە. شاعیر بڕیاردە باس لە تێکشکانی دەروونیی خۆی دەکات.
وێنەی سەرنجڕاکێش: چەند وێنەیەکی جوانی تەدایە کە هەست دەوروژێنێت:
ئاوازی شکاو و گەرانی تیترواسکەی خەمناک: بەکارهێنانی ئامرازەکانی مەسیقا بە دەربڕینی هەست، نیشانەی تێکەڵبوونی ژان و هونەرە.
"هێندەی زەردەپەڕێک تێئامان، هێندەی تابلۆیەک ڕەنگ و هێندەی گوڵێک خێندەو هێندەی پەپولەیەک فڕینم پێببەخشی" داواکاریەکی بچووک و پڕ واتایە بە شادیە سادەکانی ژیان، کە نەهاتە دی.
ئەو وێنەیەی کە تەنانەت فرمێسکی هەور و مەسیقای دنیاش ناتوانن کەتایی بە بێهیوایەکەی بهێنن، وێنەیەکی بەهێزە بە قووڵیی نائومێدی.
بەکارهێنانی قەڵەم و خاڵ: سپاردنی وشە بە قەڵەمێک و داواکردن لەو

قەڵەمی کە بەشایەکان پەیکاتەوە، نیشانەی ئەویەی شاعیر دەیەوێت بەشێک لە ئازارەکانی لە ڕێگەی نووسین و هونەرەوە بە ئاڕدووی بگەیەنێتەوە یان مژووی ژیانی دوای خۆی بنووسێتەوە.

: یتم

یتمی خەمناک: یتم و ئاوازی شیعرەکە لەگەڵ ناوەڕۆکەکەدا دەگونجێت، کە بریتییە لە یتمێکی خاو و پڕ لە هەناسەی سارد و بێئومێدی.

دووبارەبوونەوەی خاڵی کۆتایی: دێڕی "لەرەوە" دووبارە دەبێتەوە و شیعرەکە دەکاتە دوو بەشی سەرەکی: یەکەم، باس لە تەکشان و کەچکردن دەکات. دووەم، باس لەو چاوەڕوانییە سادانە دەکات کە نەهاتنی دی، و کۆتایی بە گەڕانەوە دێنێت.

بەکورتی:

قەسیدەی "ئاوەزان نووری" دەقێکی تایبەتە لە دەربڕینی تەکشکانی ناوەکی و بەزاری لە ڕێنجی بەردەوام. شاعیر بە شێوازێکی پڕ لە سۆز و وێنەی ناسکی شیعری، گشتێکی کۆتایی دەستپێدەکات کە تێنانێت گەورەترین هەڵەکانی سروشت و هونەریش (هەور و مۆسیقا) ناتوانن ڕایبگرن یان چاکبکەنەوە. شیعرەکە بریتییە لە ماڵئاوایەکی نائومێدانە لە ژیان و حەزەکان.

ستار ئەحمەد

شەشی پۆلیتاریا یان کارەساتێکی مەزن!.. ئاڕاستەی مارکسیستی هاوچەرخ

لە چەند ساڵی ڕابووردوودا ئاڵوگۆڕی گەورەی ئابووری و سیاسی ڕوویداوە، گەیشتەتە ئاستێک کە تێرکیزی -چەبووندەوەی سەرمایە- بارستەیەکی هەجگار گەورەی گرتەتەخۆ و هەژاران و پۆلیتاریای جیهانیش هەجگار ژمارەیان زیاتر بووە و قەیرانی ئابووریش گەیشتەتە قووڵترین ئاستەکانی خۆی. لە هەلومەرجی ئەمڕدا، ئایا بزووتنەوە و ئاڕاستەی ڕووڵپێشی سەرمایە لەئاستی جیهانی بەرەو کوێ دەڕوات؟!

بەیەکدادانی سەربازی لەنێوان زلهێزەکانی سەرمایەدا -چین و ئەمریکا- واتە جەنگی سەهەمی جیهانی لە فراوانترین و بەرزترین ئاستی خۆکوژیدا، یان ئاستێک لە لەنگەرگرتنی سەرمایە و هێلومەرجێک کە تیایدا ئاگربەستێکی چەند ساڵە درێژەی دەبێت؟! لە هەردوو بارەکەدا جیهان دەرگیرە و دەرگیر دەبێت لە گەڵ چەندین جەنگی بە وەکالەت لەنێوان وەکاتانی "لاوازتر" یا وەکاتێکی زلهێز دژ بە وەکاتێکی لاوازتر. لەئاستیدا جیهانی ئەمڕۆی سەرمایە و هێلومەرجی گۆشەی سەرمایە بە جەنگەکان مەیسەر نابێت. ئێستا جەنگی جیهانی سەهەم لەئاستی وەکاتە لاوازەکاندا لە ئارادایە، لە ئاسیاوە بگرە تا هەژهەکاتی ناوەڕاست و ئەفریکا و ...چەبووڕەو و کەمکەمی زیاتری سەرمایە کە گەیشتۆتە بینە قاقا، پێویستی بە لافاوی خوێنە، دروست وەک سەرهەڵدانی سیستەمەکەی پێش زیاتر لە ٢٥٠ ساڵ، بەڵام ئەمڕۆ خوێنەشتن و جینۆساید بە تەکنەلۆژیای زیرەک و درۆن و ڕۆبۆتەکان و سۆتەلایتەکان پیادە دەکرێت، کە هێزی لەناوبردنیان بەراورد ناکرێت لەگەڵ سەردەمی سەرهەڵدانی سیستەمی سەرمایەدا.
کەمەگای بەشەری لەسایەی سەرمایەدا، بەناچار دەرگیر دەبێت لەگەڵ جەنگی سەهەمی جیهانیدا. بزووتنەوەی سەرمایە پێویستی بە جەنگی جیهانی سەهەمە لە فراوانترین ئاستیدا لەنێوان زلهێزەکانی سەرمایەدا. ئەم ئاڵاستەیە: سەرمایە و هێزەکانی ناتوانن بەرپێبگرن، بەڵام دەتوانن دوایبخەن. لەم ڕوانگەیەوە سەرمایەی چینی و ئەمریکی ناتوانن ڕێکەوتن واژوو بکەن -کاتی و چەند کەرتێکی سەرمایە یان لەسەر گومرگەکان مەبەست نییە- و سیستەمێکی جیهانی پێکبهێنن کە ئاسایش دەستەبەربکات.
ئەو چارەنووسی جیهانە بە دەست بزووتنەوەی سەرمایە و سیستمەکەیەوە. کرێکی باسکە ئەویە ئایا پڕۆلیتاریا بە هێزێکی نزیک چوار ملیاریەوە، خێی دەداتە دەست ئەم چارەنووسە مەترسیدار و وێرانکەرە؟! زەنگی ئەم بزووتنەوە جیهانییە لە ئاستێکی لاوازدا لەدراوە و بەردەوامە، هیچ سەردەمێک وەک ئەمڕۆ بزووتنەوەکە لە پێناو ژیان و دژ بە بێکاری و لە پێناو کرێیەکی باشترو دژ بەگرانی بەردەوام نەبووە... بەڵام ئەم هەوڵانە نیشتمانی و ئیفرمخوازن، لەکاتێکدا هیچ نیشتمان و سنورێک نەماوە و سەرمایەداری توانای ئیفرمی کەمایەتی لە دەستداوە -لە جووڵانەوەی سەرمایە و بازاڕدا- و جیهان یەک پارچە "نیشمانێکی جیهانییە- جیهان نیشتمانە و ووبەووی هەرشی سەرمایەی گەورەی جیهانییە". ئەگەر بورژوازی دەتوانێت پشوو بدات و بواری ئاگربەستێکی کاتی هەیە، پڕۆلیتاریا ئەو شانسەی نییە، بەڵکو یان شەڕش یان فەوتان، یان شەرش یان جەنگی جیهانی، یان شەرش یان مردن لەبرسا و ئاوودە بوون بە دەیان پەتای

وەک کرۆنا و سارس و ئینفلەنزای باڵندە... وەهامی پڕۆلیتاریا بە بورژوازی و سیستەمەکەی، شۆڕشە: شۆڕشی چینایەتی پڕۆلیتاریا.
کەمەگای بڕۆری لە ئاستانەی نابووتی و جینۆسایدی جیهانی یان شۆڕشدا وەستاوە. بەهام ماتیریالیزمەکانی مێژووی ئەم سەردەمە هێندە فراوان و پڕشکۆتووە، کە هێزی زانست و تەکنەلۆژیا، شۆڕشکی هێجگار فراوان و گەورەی خوڵقاندووە، شۆڕشی هێزە بەرهەمهێنەرەکان. ئەم شۆڕشە لەم سەردەمەدا، دەتوانین لە گۆشە و پڕشکۆتنی چیپەکاندا -الرقائق/ CHIPS- کورتبکەینەوە. گۆشەی تەکنەلۆژیا لە مەدا واتە بچووکردنەوەی زیاتری نانۆمیتەری چیپەکان (پڕوانەی ١/ملیارەک کە بەکەدیNM ئاماژەی پێدەکرێت). لەم بوارەدا ئەمریکا و چین لە کێبڕکێیەکی گەورە و فراوانەدان. گۆشە و پڕشکۆتنی تەکنەلۆژیای چیپەکان هاستوخێ مانای گۆشەی زیرەکی دەستکرد و هێبەتەکانە کەکەی ئابووری ئایندە و تاهادیەکی زۆر ئەم قۆناغەشی لەسەر بێندە. پڕشکۆتنی چیپەکانیش بێندە بەگۆشە و پڕشکۆتنی تەکنەلۆژیای بچووکبوونەوەی نانۆمیتەرەکانیانەوە.
بەگومان کەی سەکتەرەکانی پیشەسازی و لەجیستیکا و خزمەتگوزاری و بازرگانی... بێندە بە پڕشکۆتن و گۆشەی چیپەکانەوە، بەهام ئەم مەسەلەیە بەتەنها جیهانی ئەمڕۆ یەکلاناکاتەوە لەنەوان زلهێزەکانی سەرمایەدا، بەهکو ژمارەیەک لەفاکتەر -هەکار- و بواری تر هەیە کە کاریگەری گەورەیان هەیە، وەک: زاهبوون بەسەر گەروو ئاوویەکاندا، واتە هێگاکانی بازرگانی، هێزی سەربازی و توانایی بەاوبوونەوەی دەستبەجێ لەئاستی جیهانی، هەروەها دابینکردنی وزە بەردەوامی...
بورژوازی جیهانی وەک چینی چەوسێنەر و بەجیا لە هێچک و ئاستە جیاوازە فکری و سیاسیەکانیان، لە لایەک لەبەردەم جەنگی جیهانی سێهەمدایە و لە لایەکی دیکەوە لەبەرانبەر خەکەژی خۆیدا وەستاوە. ئەم سیستەمە چارەکی نیە یان کەمەگای بڕۆری لەگەڵ خۆیدا نابووت دەکات، یان خۆی هادەستی چارەنووسی مێژووییی خۆی دەکات. لە هەردوو بارەکەدا سیستەمەکە بەرەو نابووتی دەڕوات. بەهام سەرمایە و سیستەمەکەی چەن دەگاتە خەکەژی و کۆتایی بە خۆی و چەوسانەوە دەهێنێت؟! بەپێی گۆشەی ئاستەی سەرمایە لەم قۆناغەدا، واتە گۆشە و فراوانبوونەوە و زیاتر بەکاربردنی زیری دەستکرد و هێبەتەکان لە کەی سەکتەرە ئابووریەکاندا، تا دەگات بەوەی کەی بەکارهێنانی تەواوی کەرتە ئابووریە جیاوازەکان دادپڕشێت لە ئاستی جیهاندا، ئەوکات شۆڕشکە بەرهەمهێنانی کەمەیەتی جیهانی لە چوارچێوەیەکی نوێدا تازەدەکاتەوە. چوارچێوەیەک کە سیستەمی سەرمایەداری تاهادیەکی هێجگار زۆر پێویستی بە هێزی کار نامێنێت. ئەم ئاستە

مادی و مژووییە نەک بە قازانجی سەرمایە و سیستەمەکەی نییە، بەکو بە پچەوانەوە تەکایی گشتی قازانج لە ئاستی جیهاندا بەادییکی بەرز دەهنتە خوارەوە و بەم پییە سیستەمەکە بەرە و خکوژی دەبات. قازانجی بورژوازی لە هزی کاردایە نەک لە بەبت و ئامرکاندا. سیستەمی سرمایداری وەک بربست و گری سرکی بردەم گشەی هزە برهەمهنرکان، دبتە عقییتی کمایەتی و ئی گشتی کمگا، واتە لدانی زنگی ششی پلیتاریایە.

ئاستەی مارکسیستی هاوچرخ
١٨.١٠.٢٠٢٥

خە پیشاندان.. شیعری سەلام عومر

خم و هزاران هاوەاتی
دچینە برامبر پرلمان
یاداشتکی توند دنووسم
نایخونمەوە،
بردك بدەستەوە دگرم و…
نایهاوم
درووشمکانیش قوتدەدم
چونکە ئەوان
هشتا لسووی متبوونان.
——

بە مانگرتن
یان خەبات و خەپیشاندان
ئیدی ناچمەوە پرلمان
دچمە سر سندوقکانی دنگدان
پش ئەوەی پنجکم مر بە
هر رك لەوە
پاشکەوت و….

موچ دزراوکان و
لبین و
جیاوازیچیانایتیکان
بهبیر خك دهنمو.

سلام عومر